

2018/7

BUDAPEST

A VÁROSLAKÓK
FOLYÓIRATA

SZÁZ ÉV
SZEBBIK ARCA
Emancipáció

SEMMELWEIS
IGNÁC
Az „anyak mentője”

SOHA ANNYI
PEZSGŐT
A nagy háború

A KICSAPOTT
HADAPRÓD
Szoborparkőr

Más kor –
másként

Benn vagyunk a vízben

TARTALOM

MÁS KOR – MÁSKÉNT
Benn vagyunk a vízben 2
Elek Lenke

Semmelweis Ignác,
az „anyak mentője” 6
Fodor Béla

EMANCIPÁCIÓ
Száz év szebbik arca 8
Sándor P. Tibor

A London szálló emléke –
újrágondolva 12
Nemes Tamás

FORTEPAN BUDAPEST 16
Simplicissimus Budapestje 18

ÉPÍTETT VILÁG
Bauhaus, kis bével 20
Horváth Júlia Borbála
Stílusváltás a légymányosi
Duna-parton – Ericsson Ház 23
Bán Dávid

A NAGY HÁBORÚ
Soha annyi pezsgőt 26
Daniss Győző

Gyárfás Endre: Vérmező 28

Frida Kahlo 28
Az én Afrikám –
Egy kecskeméti
önkéntes orvos képei 28

Santopalato
– Szent Szájpádlás 29
EMLÉK-KÉP 29
Ráday Mihály

Bedekker a másvilágra 30
Zeke Gyula

SCHNITTA 125/60/50 31

Bohózattól tragédiáig –
Az öngyilkos a Forte
változatában 31
Zappe László

SZOBORPARKŐR
A kicsapott hadapród 32
Jolsvai András

BUDAPEST *Széll Kálmán tér, 2018. július 4. 12 óra 45 perc*

A VÁROSLAKÓK FOLYÓIRATA

Pro Cultura Urbis díj 2007

XLI. évfolyam, 7. szám

megjelenik minden hónap 15-én

Alapítva: 1945

I–III. évfolyam: 1945–1947

Szerkesztő: Némethy Károly,
Lestyán Sándor

IV–XXVI. évfolyam: 1966–1988

Szerkesztő: Mesterházi Lajos,
Fekete Gyula, Vargha Balázs,
Jávor Ottó, Szabó János

Főszerkesztő:

Buza Péter

E szám szerkesztője:

Hidvégi Violetta

Olvasószerkesztő:

Saly Noémi

Szerkesztőbizottság:

Angelus Róbert, Buza Péter,**Hidvégi Violetta,****Kirschner Péter,****N. Kósa Judit** (publicisztika),**Saly Noémi,****Sándor P. Tibor** (archív fotó),**Török András**

(Simplicissimus Budapestje)

Facebook oldalunk szerkesztője:

Vadász Ágnes

A szerkesztés műhelye

a Nagy Budapest Törzsasztal

A szerkesztőség levelezési címe:

1054 Budapest, Honvéd utca 3.

budapestfolyoirat@summa-artium.hu

www.budapestfolyoirat.hu

Kiadja a Summa Artium Nonprofit Kft.

Felelős kiadó: Török András

1054 Budapest, Honvéd utca 3.

Telefon és fax: 318-3938

Lapigazgató: Szűcs Andrea

A BUDAPEST partnere

a Városháza Kiadó

Kiadóvezető: Csomós Miklós

Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár

1088 Budapest, Szabó Ervin tér 1.

Telefon: 411-5000

Terjesztés: Magyar Posta

Reklamáció: 318-3938

Tördelés: Görög Gábor

Nyomdai munka: Pharma Press Kft.

1033 Budapest, Szőlőkert utca 4/a

Telefon: 577-6300, fax: 577-6362

ISSN: 1785-590X

Nyilvántartási szám: 2.2.4/237/2004

Címlapon:

Benn vagyunk a vízben

(2. oldal)

Fotó: RIC/9s

A hátsó borítón:

Száz év szebbik arca

(8. oldal)

BUDAPEST

a mi városunk, de vajon milyennek látjuk mi, budapestiek? Napsütöttének és hólepelbe burkolóznak, rommá bombázottnak és serényen épülőnek, kirakatoktól csillogónak és a vedlett vakolatú hátsólépcsők félhomályába zárkóztaknak... Ismerjük a vidám oldalát, amikor mosolygó városlakók néznek a kamerába a szépséges Duna-parti látkép előtt, és láttuk a tragédiáit, a háború szaggatta hidroncsokat és az ötvenhatos harcok halottai fölé sebtében leszárt fakereszteket a parkok fűvében.

Láthatjuk mindezt, még ha nem is a saját szemünkkel. Látták helyettünk mások, akik megörökítették az eléjük táruló látványt. Fényképeik aztán útra keltek: volt, akié albumba ragasztva vált a családi múlt gyakran lapozgatott részévé, másé pedig a lomtalanítások szemetében kötött ki. Akár így, akár úgy, hála Tamási Miklós és Szepessy Ákos gyűjtői buzgalmának, ezek a fotók végül a Fortepan honlapján találtak maguknak jó helyet. Elképesztő ismeretanyag: ha beütjük a honlap keresőjébe, az e sorok írásakor éppen 101 ezer 888 képből Budapest nevére 33 ezer 269-et választ ki nekünk a rendszer.

Igaz persze, hogy a nagy közgyűjtemények, mint a Magyar Nemzeti Múzeum vagy a Budapest Történeti Múzeum fotótára ennél lényegesen több fényképet őriznek, de van egy óriási különbség e közpénzből fenntartott kollektívák és a magánkezdeményezésnek köszönhetően létező Fortepan között. Míg az előbbieket jobbára nehézkes procedúra után bocsátják az érdeklődők rendelkezésére a kincseiket, az utóbbi – nem vitatjuk: kissé önsorsrontó módon – még nagy méretben is ingyen engedi letölteni a fotográfiákat a honlapjáról. Éppen ezért útmutató a gesztus, hogy az utóbbi időben néhány közgyűjtemény (például Budapest Főváros Levéltára, a Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjteménye, illetve a Közlekedési Múzeum) már ajtót nyitott a Fortepan felé.

A másik nagy különbség, hogy míg a közgyűjtemények esetében a bekerüléskor kapott információk vagy a szakemberek ismeretei társulnak a felvételekhez, a Fortepan honlapján a folyamatosan bővülő közösségi tudás adatalja a látványt és teszi kereshetővé a kollektívát. Önkéntesek tucatjai dolgoznak nemcsak a képek szkennelésén és rendezésén, hanem a helyszín és a készítés időpontjának meghatározásán, a szereplők azonosításán is. A kívülállók valószínűleg elképzelni sem tudják, olykor milyen bravúros nyomozások eredményeképpen írhatják oda a szerkesztők egy-egy fotó alá, melyik ház emeleti ablakából vagy gangján készült valamely tökéletesen azonosíthatatlannak tűnő, szemétből előkotort felvétel.

Ez a nem lankadó közösségi buzgalom eredményezte, hogy alig nyolc év alatt a Fortepan a leghasznosabb, legkönnyebben hozzáférhető fotóadatbázissá vált Magyarországon. Az 1900-zal kezdődő és 1990-nel végződő idővonal mentén elhelyezett fényképeket ma is nézegethetjük úgy, mintha csak egy film peregne a szemünk előtt, de ma már a célzott keresés is nagyon gyakran eredményre vezet.

Aki csak a bő harmincezer budapesti fotóra kíváncsi, az is elképesztő kincsekre lelhet a két végpont, a Normafánál pihenő kalapos leánykakat (1900) és a Dob utca 47–49-es háznak egy Wartburg és egy öreg Volkswagen Bogár között feltárolt kapualját (1990) megörökítő felvétel között. Túéles sztereófényképeken láthatjuk a pesti Belváros átalakulását és a nyaralókkal pettyezett Gellért-hegyet, beleshetünk a vadonatúj Palatinusra, részt vehetünk munkásgyűléseken, szinte percről percre követhetjük ötvenhat forradalmi eseményeit, és aztán minden létező szögből megfigyelhetjük, hogyan épült újjá az Erzsébet híd, és hogyan bontották le a Blaha Lujza téri Nemzeti Színházat. A Fortepan ugyanis nemcsak pótolhatatlan történelmi dokumentum, hanem a pesti ember lelkének tükré is: az is tökéletesen leolvasható ezekről a fotókról, hogy mi érdekel minket, hogy mit akarunk megörökíteni az utóknak.

A gyűjtemény réges régen túl van azon az állapoton, amikor rengeteg Halászbástya és Hősök tere közül kellett kiszálaszni az egyedi, történelmi értékű felvételeket. Nem utolsósorban annak köszönhetően, hogy a lomtalanításokból mentett képek népszerűsége neves fotósokat, történelmi ismeretekkel bíró magántulajdonosokat és a már említett módon egynémely közgyűjteményt is rábírta az adományozásra, egészen unikális fotók százai lelhetőek fel immár a honlapon. A régi idők színész sztárjai, rajongott muzsikuskai és ünnepelt írói néznek velünk farkasszemet, beleshetünk olyan polgári otthonokba, amelyeknek enteriőrjeit a szüleink-nagyszüleink sem láthatták, követhetjük a hétköznapi divat változásait, rácsodálkozhatunk az utcakép apróságaira, legyen szó akár járművekről, akár az utcabútorokról, netán a parkörök, hordárok ruházatáról.

A megelevenedett 20. századot köszönhetjük a Fortepannak. Azt az élményt, hogy belakhatjuk, átélhetjük mindazt, ami nélkülünk történt a világban. Az viszont nagy kérdés, hogy a Fortepan majdani továbbvivői mit örökölnék majd a mi telefonnal fotózó, a képeket a digitális világban közreadó korunkból. Talán már most érdemes lenne ezen elgondolkozni: elvégre a mi unokáinkat is érdekelni fogja, nekünk milyen arcát mutatta

*Donauwasser,
Donauwasser – kiáltották
a vízárúsok 150 éve
Pest-Budán. Milyen lehetett
az íze akkor a Dunának?
Klóros biztos nem...
De annyi ipari szenny sem
került bele, mint manapság.
Mégis itták a pestiek meg
a budaiak – ha nem is
annyit, mint ma.*

Ma már alig lehet olyan iskolatás-
kát vagy hátizsákot kapni – nem
túrákra, csak a szomszéd utcába
valót –, amire ne lenne rávarrva víztartó
rekesz. Holott mindenütt lehet egyébként is
kapni ásványvizet, a Nemzeti Dohánybolttól
a drogériáig, a patikától a szupermarketig,
munkahelyi automatától a fodrászüzletig,
cukrászdától, pékségtől munkahelyi men-
záig, iskolai büfétől a sarki éjjel-nappaliig,
újságostól a reptérig. Mindennek semmi
köze a kereslethez, rátukmálás zajlik, rafinált
eszközökkel, hamis szlogenekkel. A mai
ásványvízpiac tapasztalataim szerint lassan
ugyanakkora tekintélyes profittermelő ágazat
lesz – világszerte –, mint a kőolajbiznisz,
a gyógyszer- vagy a hadiipar.

BENN VAGYUNK A VÍZBEN

Nagymosás és agymosás

Az egész az agymosással kezdődik. Napi két liter vizet kell inni! Aztán kiderült, hármat. Régen hány liter vizet ittunk naponta? Mégsem halt ki az emberiség. De állítólag manapság kell a bőrfeszítéshez és a diétához! A nők és férfiak arca ezek szerint már fiatalon petyhüdt volt mondjuk a 18. században? Ugyanis senki nem ivott meg két üveg ásványvizet egy nap, nem beszélve arról, hogy mellé még teát, kávét, levest, bort sem mindenki fogyasztott naponta, és az „üdítő” italok se lettek feltalálva. Sőt: Afrikában vagy Ázsiában ma sem védelik a vizet nyaklól nélkül az ott élők, pedig a meleg és a pára miatt bizonyára még szomjasabbnak érzik magukat. Hogy mivel mosnak, az már más kérdés.

Az ásványvíz árucikk lett, gyártóinak és kereskedőinek az az érdeke, hogy minél több fogyjon belőle, akárcsak zokniból vagy szalmakalapból. Ma már, követve a trendeket, online is vásárolhatunk mindenféle üzlet, sőt szakbolt weblapján keresztül, és persze a mobilunkról is, appok segítségével. Persze nemcsak százféle vizet lehet kapni online és offline, hanem számos kiegészítő kelléket, a vízszűrő masináktól a ballonos kiszerezésig, a vízadagoló automatától a műanyag poharáig. Amit aztán kiszállítanak, közben tankolás, parkolás, rakodás...

Az ásványvíz az ivóvízzel azonos beszerzési helyről, védett artézi kútból, vagy forrásból származik. A vizek döntő többsége szénsavmentes, melyet a palackozás előtt dúsítanak

– olvasom a pontos meghatározást. Artézi kút meg forrás volt anyósoméék falujának határában is, de eszembe sem jutott, hogy abból ásványvíz bugyogna fel. Vagy csak bizonyos helyeken találni efféle lelőhelyet? Közismert-e ezek listája? Akárcsak a gyógyvizek? Hol lelhető fel?

„Itthon az ásványvízfogyasztás kezdetben igen alacsony értékű volt, messze elmaradt a nagy ásványvízfogyasztással rendelkező országokhoz képest, majd lassan, de növekedésnek indult, és mára látványos fejlődést ért el. A nyolcvanas években, de még a kilencvenes évek elején is az egy főre eső fogyasztás stabilan 3 liter/fő/év körül volt. 1993-ban kezdett a fogyasztás dinamikus – évente 20–30 %-kal – növekedni, és 2017-ben elérte az évi, fejenkénti 125 literet.” – áll a Magyar Ásványvíz, Gyümölcslé és Üdítőital Szövetség közleményében. A hazai ásványvízfogyasztás ezzel az értékkel az Európai Unió belüli az első négy ország között van.

Tehát a fejenként 3 literről feltornáztuk magunkat 125 literre – ez azért elég nagy ugrás. Az átlag azt jelenti, hogy vannak, akik soha nem költenek erre, mert az árán inkább bort vagy sört vesznek, és akadnak olyanok is, akik megszállott hívők.

Mikroszemcsék és ásványi anyagok

„Az ásványvízfogyasztás emelkedésének egyik oka az, hogy az emberek egyre inkább felismerik az egészséges táplálkozás fontosságát, értékelik az ásványvíz kedvező táplál-

kozásfiziológiai tulajdonságait” – olvasom, de nem vagyok meggyőzve. Mert szerintem elsősorban nem ez az oka a növekvő fogyasztásnak, hanem az áttekinthetetlenül széles kínálat, no meg, hogy sokan meg tudják fizetni a palackos innivalót. Ha valaki szomjas, nem csapvizet iszik – amelynek egyébként Budapesten kifogástalan a minősége – hanem ásványvizet, mert multinacionális és hazai cégek kínálják, úton-útfélen.

A globális ásványvíz- és üdítőital-örület legkomolyabb következménye a környezet-szennyezés. PET-palackok milliárdjait hurcolják teherautók ezrei éjjel-nappal keresztül-kasul az országokon, aztán gyártanak naponta újabb több milliárdot, majd jobb esetben összetapossák és szelektíven gyűjtik. De valahogy mégis bejut a tengerekbe, és hatalmas szigeteket képez az óceánokon. Az ide-oda lötykölt palackok lassacskán szétesnek és mikroszemcsékké aprózódnak, amelyeket a halak és a madarak óhatatlanul lenyelnek. Mi meg lenyeljük a mélyhűtött halban meg a konzervben.

Régen ittunk gyógyvizet – Salvus, Mira! – ha szükség volt rá, no meg szódavizet, ami ugye csapvíz, feldúsítva széndioxiddal. Jedlik Ányos áldott találmánya, mindenféle fröccsök alapanyaga.

De egyelőre még senki nem magyarázta meg, hogy miért is olyan egészséges ásványvizet inni. A palackokon fel van tüntetve, hogy mi van bennük, de olyan apró betűvel, hogy ember nincs, aki nagytű nélkül ki tudja

böngészni, bár jobb helyeken nagyító is található már az üzletekben. No meg, honnan tudnánk fejből, mennyi magnéziumra, kalciumra, és még több tucatnyi ásványi anyagra van szükségünk – azon felül persze, amit az enivalóval magunkhoz veszünk? Mekkora ezekből az összetevőkből az ideális mennyiség? Mindenkinek ugyanannyi? Aki 150 centi és 12 éves, annak ugyanannyi szükséges, mint aki 55 éves, 190 centi és 130 kiló? Aki nem iszik ásványvizet, beteg lesz? Ha igen, milyen kórral küzd majd? Kérdések, amelyekre senki nem felel.

A www.blans.hu webmagazin szerint az ásványvizek három legfontosabb összetevője a kalcium, magnézium és a kálium, „így olyan vizet válasszunk, amiben ezek az értékek minél magasabbak” Biztos? Ha valakinek csontritkulása van, meg kellene tán beszélni az

orvosával a kalcium mennyiségét: mennyi az elég? Ha pedig a szomjazó még külön magnéziumtablettát szed, ami nagy divat, akkor ügyelni kell a mellette bevitt magnézium mennyiségére. A nátriumtartalomra akkor kell figyelni, ha magas a vérnyomásunk, mert ekkor mindenképpen minimalizálni kell az ásványianyag-tartalmat még az ásványvizek fogyasztásánál is. Bár szerintem ember nincs, aki mondjuk egy vendéglői rendelésnél előtte kihozatná az ásványvizes üveget, és megnézetné a pincérrel az adott víz efféle beltartalmát. Bolondnak is néznék. Egyébként is, mindegyik étterem másfajta vizet tart, és csak annyit kérdeznek a vendégtől:

Bubist vagy nem bubist?

Először is szögezzük le, hogy az egészséges embernek semmi baja nem lesz a széndioxidtól, ha különösebben nem hajlamos felfúvódásra, refluxra. Ha bajunk lenne, már kihalt volna Franciaország, Olaszország meg Németország, hiszen a pezsgő, a prosecco meg a sör is tartalmaz széndioxidot. No meg: aki egy délelőtti tárgyaláson mentes vizet kér, mert az trendi, munka után a haverokkal rendel egy sört, másnap reggel iszik egy kólát, az esti díjátadó ünnepségen pezsgővel koccint... A kólafelekben sem a széndioxid

a problémás, hanem az aroma, a festék, a cukor vagy a cukorpótló.

Ez tehát divat kérdése, sokan úgy érzik, ez a trendi, a fiatalos.

„A magyarok – az osztrákokhoz, németekhez, csehekhez hasonlóan – egészen 2016. évig a szén-dioxiddal dúsított vizeket kedvelték jobban, míg a franciák, olaszok, spanyolok a szénsavmentes ásványvizeket. 2016-ban megfordult az arány, és 2017-ben már az összesen fogyasztott ásványvíz 53 %-a volt a szénsavmentes ásványvíz. Egészségre gyakorolt hatása szempontjából egyébként teljesen mindegy, hogy szénsavas vagy szénsavmentes ásványvizet iszunk, ki-ki ízlése szerint választhat” – adja tudtul a szakmai szövetség.

Nem a víz kerül sokba

Egy kissé rosszindulatú, de elgondolkodtató megjegyzésre bukkantam a neten: az, hogy a mentes víz ugyanannyiba kerül a boltokban, mint a nem mentes, hatalmas üzlet, hiszen széndioxidot se kell belepumpálni, mégis kiválóan eladható, ugyanolyan áron. Igaz, egy-egy palackban a víz kerül a legkevesebbe, viszont a csomagolóanyag, a palackok szállítása, terítése, adója, a kereskedő cégek haszna, a reklám, a marketing, a benzinköltség, a rakodók munkadíja – no, az már tetemes.

Újabbán ezért sem lehet kapni a budapesti éttermek többségében szódavizet – nem üzlet, hiszen olcsó, kisebb rajta a haszon. Viszont sokszor az ásványvíznek nevezett nedű, még ha üveges is, (mennyibe kerül ezt is előállítani, szállítani, utána jobb esetben a kiürültet visszavinni, vagy akár csak szelektív szemetesbe dobni) csak csapvizet tartalmaz... .

Akkor minek is hívjuk? És hogy lehet ez?

Pedig lehet. Ismét jöjjön egy szakmai meghatározás: „A hazai palackozott vizek döntő többsége ásványvíz, ezen kívül palackozott forrásvíz, ivóvíz és különféle dúsított, illetve ízesített vízalapú ital van forgalomban (az ízesített vizeket 2016-tól a szénsavas üdítőitalok közé soroljuk).”

Ebből a termékcsaládból is létezik itthon luxusmárka és magas minőség: az egyik budapesti bárban olyat is rendelhetünk, amelyiknek a palackja több ezer forintot kóstál, igaz, hármezer kilométerről érkezik, és nagyon dizájnos az üvege, némelyik Swarovski kristállyal díszített. Vannak, akik ki sem bontják, csak felteszik dísznek a konyhaplacra.

Az üdítőital- és gyümölcsle-fogyasztási hullám mintha kissé lecsengőben lenne, pontosabban: átalakulóban. Egyre több üdi-

tóitalnak nevezett, színezett, aromás lötyt nem szénsavas, követve a víztrendet, a gyümölcslevek közül pedig előretörték a helyben facsartak, amelyek méregdrágák, valamint a címkéjük szerint 100 százalékban gyümölcsből készültek. De miután ez utóbbiak is hónapokig elállnak, van bennük hozzáadott cukor és tartósítószer, ellenkező esetben másfél nap után elkezdenének erjedni.

Ami leginkább terjedőben van és nagyon káros, az az energiatál. Ahogyan Bruce Willis millió dollárokért hirdeti, kávé helyett ez a trendi. Arról nem szól a reklám, hogy mi van az energiatálban és milyen a hatása. Igaz, ezt a Nielsen piackutató jelentése sem tárja fel, azt viszont megtudhatjuk belőle, hogy „*energiatalon pörög Budapest*”. 44 millió liter fogy belőle országszerte, ennek mintegy harmada Budapesten és környékén.

„A vizsgaidőszak és a fesztiválszezon közeledtével párhuzamosan emelkedik az energiatalok fogyasztása is: forgalma 2017. április és 2018. március között 28 milliárd forint fölött mozgott, és 44 millió liternyi fogyott belőle Magyarországon, a Nielsen kiskereskedelmi indexe szerint. Mindez 9 százalékos értékbeli, és 4 százalékos mennyiségi növekedést jelent az előző év azonos időszakához képest.” A tutti frutti íz a favorit, merthogy ezek is ízesítettek. Ha nincs valami ízesítve az unalmas, márpedig ezt ma egy percre sem viseli el a társadalom... .

Lassan ott tartunk, hogy mindenki másfajta innivalóra esküszik: van, aki a pi vízre, más az oxigénnel dúsítottra, a tündérvízre, a negyedik meg az izotóniás italokra. Állítólag csak hit kérdése az egész.

Babáknak és gazdag különcöknek

Az előbb már említettük az ízesített vizeket. Némelyik aloé verás, kókuszos, kaktuszos, lime-os, gránátalmás vagy uborkás. (Hány kilométert tesz meg hajón vagy kamionon, és hány nap alatt egy doboznyi kaktusz-

aroma?) Merthogy az van benne jócskán –, de mi van az aromában? Nem túl megnyugtató, amire a neten bukkantam:

„A mesterséges ízesítésű vizeket azért ne válasszuk, mert nagyobb mennyiségben történő fogyasztása plusz kalóriabevitelt, koncentrációs zavart, hiperaktivitást és allergiát is okozhat. Ezeket az anyagokat a következő kóddal jelölik meg: E102, E104, E110, E122, E124 és E129. A felsorolt anyagok a nátrium-benzoát tartósítószerrel együtt okozzák a fent említett tüneteket. A napi folyadékbevitelünk mindig színtiszta vízzel történjen meg, és lehetőség szerint kerüljük a mesterséges ízesítésű vizeket. Ha mégis vágnánk valamilyen ízre, akkor készítsük el háziilag. Például citromlé, friss menta, gyömbér, uborka felhasználásával bátran zamatosítsuk vizünket.”

Persze ki ezt a tanácsot tartja be, ki

a másikat. A világhálón olvasható szövegeket ugyanis senki sem kontrollálja.

Még nem szóltunk a babavízről – nem, nem fürdővízről van szó, hanem babaitalról. Én egyszer megkóstoltam, tisztos csapvíz zamata volt, klór nélkül. Hogy mi tartósítja a drogéria polcán, nem tudom. Mondta valaki egyébként, hogy a budapesti csapvíz mérgező? Vagy a belőle készült tea? (Persze, kész babatea is kapható. . .) Egy olyan hullám meglovagolásáról van tehát szó, amely soha nem lassul: a kicsinek mindent megvesz az ember. Már ha van miből. Magyarországon millióknak nincs. Némely megyénkben – tehát nem Afrikában – gyerekek élnek vízvezeték nélküli kunyhókban. Babavízet sohasem ittak.

Új mánia közeleg, merthogy a globalizáció korában egy idő után minden beszűrődik:

a nyers víz. A túl sokat kereső, de pénzükkkel kezdeni már semmi értelmeset nem tudó San Franciscó-i fiatalok körében terjed, írt a dologról a The New York Times is. A cikkben bemutattak egy kis élelmiszerüzletet, ahol üvegben tisztítatlan (nyers) forrásvizet lehet kapni, 2,5 gallont (9,46 litert) 36,99 dollárért (9500 forintért). Az emberek állítólag megrohmozták a vegyesboltot és a hasonló, szüretlen vizet kínáló vállalkozásokat, így készlethiányra hivatkozva az üzlet máris 60 dollár fölé emelte a 2,5 gallonos ballon árát. Ez bizonyára a bio és organikus trend vadhajtása.

Pancsolásra, dagonyára, pazarlásra

De még mindig bent vagyunk a vízben. Nem akarok arról értekezni, hogy Magyarország víznagyhatalom-e a sportban, mert az egy másik cikk témája lenne, – de az ide tartozik, hogy szálloda ma már nem létezhethet medence, jakuzzi vagy legalább gyerekpancsoló nélkül. Nyaralás meg tengerpart nélkül, holott a magyar gyerekek igencsak hátul kulognak az úszástudásban, de ez mit sem számít, hiszen nem sportról van ez utóbbi esetben szó, hanem dagonyáról.

Az érem másik oldala: a háztartások leg többje mérhetetlenül pazarolja a vizet, fél óráig zuhanyoznak reggel a kamaszok, addig se kell a béna felnőttekkel kommunikálni, meg egyébként is ott a polcon a milliányi, hetente új illatokkal kirukkoló tusfürdő-arszenál. Reggel hosszan, ráérősen locsolunk a kertben, folytatjuk ész nélkül fogmosásnál, akár csak kézi mosogatásnál.

A víz tehát fontosabb része lett az utóbbi évtizedekben az életünknek, mint valaha. Kérdés, meddig. Mert bolondul bánunk vele, holott egyes országokban minden cseppjéért megküzdenek ma is.

SEMMELWEIS IGNÁC, AZ „ANYÁK MENTŐJE”

Kétszáz évvel ezelőtt, 1818. július 1-jén született *Semmelweis Ignác*, kit halála után harminc évvel a Budapesti Hírlap hasábjain az „anyák mentőjének” nevezett *Rákosi Jenő*, s kinek élete és halála napjainkban is számos tisztázandó rejtélyt, megválaszolandó kérdést tartogat.

Semmelweis Ignác Fülöp tíz testvére közül ötödikként született a tabáni Meindl-házban (Apród utca 1–3.) a Burgenlandból bevándorolt hienc (frank eredetű német) származású *Semmelweis József* fűszer-kiskereskedő és a sváb *Müller Terézia* gyermekeként. A család 1823-ban átköltözött az Apród utca 6-os szám alá, ahol az apa a jól menő Fehér Elefánthoz címzett fűszerboltját vezette. A kis Ignác középiskolai tanulmányait a székesfehérvári Ciszterci Szent István Gimnáziumban és a várbeli Egyetemi Katolikus Gimnáziumban végezte. Szülei német származásuk ellenére magyar nevelést biztosítottak számára, és Semmelweis felnőtt életében is magyarnak tartotta magát.

Semmelweis szülőháza, 1910-es évek.

Forrás: FSZEK Budapest Gyűjtemény

Apjának engedelmességre 1837-ben beiratkozott ugyan a bécsi egyetem jogi karára, de érdeklődésének és tehetségének engedve hamarosan átment az orvosi karra. Egy év múlva hazajött a pesti tudományegyetem orvosi karára, majd 1840-ben visszatért Bécsbe. 1844-ben itt szerezte meg orvosdoktori diplomáját a „Tractatus de Vita Plantarum” című botanikai doktori értekezésével, majd még ebben az évben szülésmesteri oklevélét is átvehette, egy évvel később, 1845-ben pedig sebészdoktorrá avatták. Bécsi tanulmányai során gyakran látogatta az elismert *Škoda* professzor belgyógyászati előadásait és *Karl von Rokitsansky* boncolási gyakorlatait.

Diplomája megszerzése után megpályázta a tanársegédi állást a bécsi közpórház szülészeti klinikáján, amelyet 1846-ban el is nyert. Ebben a korban a szülések nagy része baba segítségével, otthon történt. A bécsi kórház ezért szinte csalogatta a szegény leányanyákat, ingyenességet ígérve, sőt aki akarta, gyermekét is a kórházban hagyhatta. Mind ezt azért, hogy a leendő szülészorvosoknak legyen kin megtanulni mesterségüket. Ennek megfelelően borzalmasak voltak a körülmények: a szűk szobákban a többi beteggel összezsúfolva feküdtek a vajú nő. Mindenhol sírás és jajgatás hallatszott, a gyermekági láz pedig nap mint nap szedte áldozatait. A halálozási arányszám nem ritkán elérte a 30–40 százalékot. Semmelweis mindezt döbbenet, de tehetetlenül figyelte.

1847 március elején Velencébe utazott pihenni. Ez idő alatt halt meg Bécsben barátja, *Jakob Kolletschka*, a kórházi tanára. Semmelweis visszaérkezése után megnézte Kolletschka boncolási jegyzőkönyvét. Rájött, hogy az a betegség, amelyet barátja halálát okozta és az, amelyet gyermekági láz néven ismertek, azonos. Felismerte, hogy a gyermekági lázat maguk az orvosok és a diákok

okozzák azzal, hogy boncolás után kézfertőtlenítés nélkül mennek át a szülészeti osztályra, és ott szennyezett kézzel vizsgálják a várandós nőket. Világossá vált számára, hogy ez volt az oka, hogy a pusztán bábák és bábánövendékek által kezelt terhes nők körében sokkal ritkább jelenség volt a gyermekági láz, mint az orvosok és orvostanhallgatók által is kezeltetek között.

Megvolt a pillanat, a zseniális felismerés pillanata: ha az orvosok és a kórházi személyzet minden beavatkozás előtt alaposan, fertőtlenítőszerekben megmossa a kezét, elkerülhető a gyermekági halálozások nagy része.

Több vegyszer kipróbálását követően 1847 tavaszán az olcsó, de hatásos klórmészét választotta fertőtlenítőszereknek. Kötelezte az orvosokat, az orvostanhallgatókat és az ápolószemélyzetet a szülészeti osztályokra történő belépés előtti klóros kézmosásra, októbertől pedig az egyes betegek vizsgálata között is kötelezővé tette a könyökig, körömkefével végrehajtott, negyedórás procedúrát. Intézkedései rendkívül népszerűtlenek voltak, kollégái pedig a statisztikai bizonyítékokat egyszerűen nem vették komolyan, annak ellenére, hogy rendelkezései nyomán a gyermekági lázban elhaltak aránya az orvosok szülészeti osztályán kisebb lett, mint a bábákén. A klóros oldat gyors megtalálásával és a megelőző kézmosás alkalmazásának eredményeképpen, míg 1847 áprilisában 312 szülő nő közül 57, addig 1848-ban az egész év folyamán a 3556 szülő nő közül csak 45 halt meg gyermekági lázban.

A Rókus kápolna és kórház látképe 1834-ben. Lebnhardt Sámuel grafikája. Forrás: FSZEK Budapest Gyűjtemény

Semmelweis 1850-ben hazatért, és Pesten dolgozott a magyar egészségügyért. Itt vívta tovább küzdelmes harcát elmélete és gyakorlata igazságáért. A Rókus kórházban 1850–1855 között, főorvosi működése alatt a gyermekági láz halálozási arányszáma csak 0,89 % volt, ugyanakkor Bécsben, volt munkahelyén, az I. sz. szülészeti klinikán 1854-ben 400 szülőnő (9,10%) halt meg a preventív elmulasztása miatt.

Semmelweist 1855-ben kinevezték a pesti egyetem orvostudományi fakultásán a szülészeti egyetemi tanárává. Már az első oktatási tanévében – 1855/56-ban – 514 szülőnő közül csak kettő halt meg gyermekági láz miatt. Az eredmény szinte hihetetlen volt, de szűkebb környezete, tanártársai továbbra sem vették elég komolyan, a nagyvilág pedig nem is ismerte módszerét.

Semmelweis időközben ráébredt, hogy felfedezését és módszerét írásban is rögzítenie kell, ezért 1858-ban, az éppen akkor induló Orvosi Hetilapban cikksorozatot tett közzé a gyermekági láz megelőzéséről. 1861-ben pedig német nyelvű, vaskos könyvben foglalta össze tapasztalatait és preventív módszerét. De már késő volt.

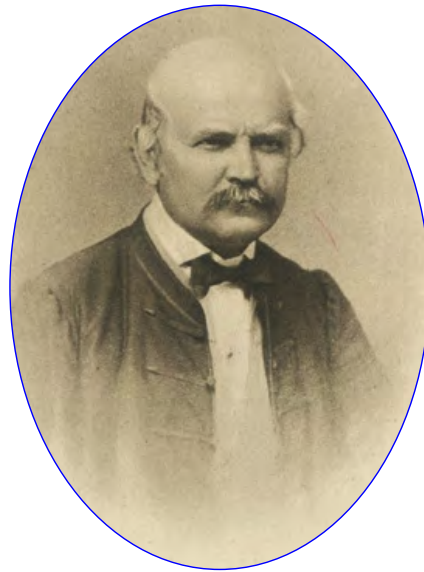

Semmelweis publikációja.

Orvosi Hetilap, 1858. január 10.
Forrás: FSZEK Budapest Gyűjtemény

Az eredménytelen szélmalomharcban Semmelweis idegei megroppantak, viselkedése megváltozott, agresszívebb lett, orvos kollégáit gyilkosoknak nevezte, tegyük hozzá nem minden ok nélkül. Környezete egyre nehezebben viselte el. Végül a család és barátai, megtévesztve őt, mintha csak látogatónak mennének, 1865-ben a döblingi elmegyógyintézetbe szállították. Abba az intézménybe, ahol öt évvel korábban Széchenyi István főbe lőtte magát. Mikor Semmelweis rájött, hol

van, szabadulni próbált, de az ápolók erőszakkal visszatartották. A megkínzott, s bizonyára dührohamokkal tomboló professzor két hét múlva cellájában elhunyt.

Semmelweis Ignác, 1861.

Halálának körülményeit évtizedek óta vitatják az orvostörténészek. Az egyik álláspont szerint Semmelweisnek a pályája kezdetén, boncolás közben szerzett lueszes (szifilisz) fertőzés és az ebből kialakult paralysis progressiva (a homloklebenyt legerősebben érintő agysorvadás) okozta korai halálát. A másik elmélet szerint a brutális döblingi ápolószemélyzet egyszerűen agyonverte a szabadulni akaró, megtévesztett tudóst. A kérdésre minden kétséget kizáró magyarázat a mai napig sem született, s lehet, hogy nem is fog soha.

A napilapok és a külföldi szaksajtó alig vett tudomást Semmelweis haláláról. A Pesti Napló (1865. augusztus 15.) ennyivel elégszik meg: „Semmelweis tudor, pesti egyetemi tanár, mint magánúton értesültünk, tegnap reggel Bécsben meghalt. Nyugodjanak békén porai.”

Ezzel megkezdődik Semmelweis sok talányt rejtő utóélete. Sietős temetésére a család és az ismerős orvoskollégák közül senki nem ment el, szinte titkolták a tragikus eseményt. És ez a „titkolódzás”, vagy nevezük inkább elhallgatásnak, majd harminc évig tartott. A család szinte menekül az emléktől: felesége és gyermekei Szemerényire magyarisították nevüket, Béla fia pedig eddig ismeretlen okból öngyilkos lett. Barátai: Markovszky Lajos, Bókay János mind hallgattak róla, de nem csak róla, hanem felfedezéséről is. Mintha nem tudták volna, hogy ezzel számtalan, elsősorban gyermekágyas nő életét veszélyeztetik.

Még a világhírű Joseph Lister, az antiszeptikus sebészet megteremtője is így írt 1883-ban Budapesten járva: „Amikor 1865-ben elsőként alkalmaztam az antiszeptikus alapelveit a sebkezelésben, nem hallottam még Semmelweis nevét, s mit sem tudtam munkásságáról. Amikor húsz évvel később Budapesten jártam, ahol az orvosok, s diákok rendkívül barátságosan fogadtak, Semmelweis nevét nem említették, úgy látszik tehát, hogy szülővárosában ugyanúgy tökéletesen megfeledkeztek róla, mint az egész világon.”

Semmelweis élete igazi „magyar sors”: életében mellőzik, elhallgatják, halála után viszont a mennybe emelik. Miután külföldön „felfedezik” Semmelweis nagyságát, honi befogadása is elkezdődik. Tetemét 1894-ben hazaszállítják a felszámolás alá kerülő bécsi temetőből, és a Kerepesi temetőben kap méltó sírhelyet. Társaság alakul emlékének ápolására, szoborpályázatot írnak ki. A millenniumi ünnepségekre készülő országnak szüksége van a „nagy emberekre”.

A megkoszorúzott Semmelweis-szobor születésének 100. évfordulóján. Erzsébet tér, 1918.

Forrás: FSZEK Budapest Gyűjtemény

A következő évtizedekben könyvek sora születik ellentmondásos életéről. Közintézmények: egyetem, iskolák, utcák kapták-kapják meg nevét, halálának százötvenedik évfordulóján, 2015-ben nemzetközi Semmelweis rendezvénysorozatot tartanak.

Szobrát 1954-ben állították fel Chicagóban, a sebészek világszövetségének emlékcarnokában, a világ tíz legnagyobb orvosa között.

Mint annyi más zseniális elmére, Semmelweisre is igaz Szent-Györgyi Albert legendás mondása: „Felfedezni annyit tesz, mint látni, amit mindenki lát, s közben arra gondolni, amire senki.”

1867: XVII. tc. 1. §. „Az ország izraelita lakosai a keresztény lakosokkal minden polgári és politikai jog gyakorlására egyaránt jogosítottaknak nyilvánítatnak. 2. §. Minden ezzel ellenkező törvény, szokás vagy rendelet ezennel megszüntetetik.” A két rövid mondat, száz évek küzdelmeinek lezárása, amely küzdelmek során a magyarországi zsidóság emancipációjáért érvelt, tárgyalt, s tett konokul újabb és újabb lépéseket. 1867. december 27-én az uralkodó szentesítette a törvényt, amely 1868. január elsejével – százötven esztendeje – hatályba lépett. Olyan új helyzetet teremtve az ország s Budapest izraelita vallású polgárainak, amelyben nem volt többé kérdés, van-e bármi jogi természetű akadálya annak hogy kiteljesíthessék tehetségüket. Hogy elismerést szerezzenek maguknak, olykor nemzedékek óta itt élő felmenőiknek, hogy beírják nevüket egy szakma vagy éppen a város közössége, akár a nemzet történetébe, hogy fiaik, egzisztenciájuk örökösei, fényes pályát futhassanak be.

Ennek a folyamatnak egyik példája

volt a Strelisky család életútja.

SZÁZ ÉV

SZEBBÍK ARCA

Strelisky Lipót akkor kezdett a fotografálásba, amikor a fényképezést még „árnyfestészeknek” hívták. Műterme, amit később fiával, Sándorral együtt vezetett, a leglátogatottabbak közé tartozott. A Streliskyek kamerái előtt pózoltak uralkodók és miniszterek, a társas élet és a színpadok hírességei, megannyi szellemi nagyság és minden rendű-rangú pesti polgár, aki igazán jó benyomást keltő portrét kívánt magáról. Akiknek nem tellett ilyesmire, azok is ismerték a képeiket az újságokból és a kirakatokból: a mintaadó celebritások időszerű fotográfiáinak megbámulása kedvelt szórakozása volt, s maradt is Budapest népének.

Strelisky Lipót édesapja, Dovidl Brod a népes zsidósága miatt akkoriban Új Jeruzsálemként is emlegetett galíciai Brodyban született. Az ő

Strelisky Lipót:
Pekáry József
és Forinyák
Jozefa esküvői
képe, 1862.

Forrás: Magyar
Nemzeti Múzeum
Történeti Fényképtár

fölmenői pedig talán a ma szintén Ukrajnához tartozó Streliszkből származhatnak. Legalábbis ezt sejteti később használt neve, Strelisker Dávid, amit aztán változatos írásmódokban vittek tovább az utódai a mai napig. Ő maga afféle zenei csodagyerekként kezdte, zenei képzettséget ugyan nem kapott, de elbűvölő énekhangja korán feltűnést keltett szülővárosa zsinagógáiban. Hamarosan távolabb is: bár rabbinak készült, kereskedésből élt, és üzleti útjain szívesen mutatta meg tehetségét más gyülekezetekben is. Így amikor vállalkozása tönkrement, hivatásos hazzá, előimádkozó, előénekes lett. Kántorként került 1822-ben Óbudára, majd 1830-ban áthívták Pestre, a nevezetes Orczy-házba. A „gettó citadellájának” udvarában ekkor már két zsinagóga is állt, ő az „öregekében”, a konzervatívabb irányzatú hívők között működött. Bár kompozíciói kottais-

meret híján nem maradtak fenn írásban, mégis országhatárokon túl nyúló hatással volt a zsidó zene hagyományaira. Sírkövére ez volt felírva: „Értett ahhoz, hogy a zsidóság szenvedésének egész történetét egyetlen hangban mondja el.”

Hét gyermeke közül Lipót 1815-ben vagy 1816-ban, még Brodyban látta meg a napvilágot. Pesti életéről az első írott emlékek az 1840-es évek elejéről maradtak fenn, közreadásukat *Baji Etelkának*, a Streliskyekről szóló legalaposabb fotótörténeti munka szerzőjének köszönhetjük.

Az egyik irat a pesti tanácsshoz intézett folyamodványa, amiben kéri, hogy „ide való lakósnak” törvényesen is felvegyék. A másik 1843-ból való, és ebben már mint „pesti lakósi joggal ellátott aranyműves zsidó” fordul a Helytartótanácsshoz iparendélyért. Mindkettőben tisztelettel, de kellő jogtudattal hivatkozik a hazai zsidóság emancipációs folyamatában mérföldkőnek számító 1840. XXIX. törvényekre.

Valószínűleg szintén 1843-ban kezdett foglalkozni dagerrotípiák készítésével is. A pályamódosítással kapcsolatos elbeszélésekből a legregényesebb – egyben a legvalószínűtlenebb is – az a változat, mely szerint szerelmi csalódás űzte volna Párizsig, ahol magával *Daguerre*-rel dolgozott, aki a siker küszöbén küldte haza, hogy egyedül arathassa le a babérokat. Hihetőbb egy másik visszaemlékezés, amely szerint ötvösségdként egy Pesten időző francia dagerrotipista számára csiszolt lemezeket, és tőle tanulta el az új szakma fogásait. Biztos adatunk 1846-ból van, amikor a Schmetterling című pest-budai újságban hirdeti, hogy a Bálvány utcai Blühdorn-házba költözött, és dagerrotipizáló tevékenységét ezután annak harmadik emeletén folytatja. Az Október 6. utca 1. szám alatt ma is álló hatalmas épület nem sokkal korábban készült el *Hild József* tervei alapján. Földszintjén épp akkor nyíltak meg a védegyeleti mozgalomhoz csatlakozó lparműtár árusítótermei. A hirdetés büszkén tudatta azt is, hogy a mester valamennyi felszerelése Párizsból való. E lap másik számában egy (kicsit szintén reklámízű) tudósítás szerzője az új találmányt lejárato „fuserkedőkkel” szemben ajánlotta a közönségnek Strelisky Lipót művészetét. Ékszerként ajándékozható, medalionba vagy gyűrűbe rejthető, babszemnyire kicsinyített portréfotográfiákat is lehetett rendelni nála. Ambícióit mutatja, hogy 1846-ban munkáit kiállította a kor kiemelkedő művészeti sereg-szemléjén, a Pesti Műegylet tárlatán. Címtárlakban először 1849-ben jelenik meg a neve, a portréfestőkkel egy csoportban.

A családi hagyomány szerint a forradalomnak lelkes híve volt. Nemzetőrként szolgált, sőt Petőfi-jelvényeket osztogatott, és

Strelisky Lipót és Schlesinger Róza házassági évfordulója, 1870. A pár balján a kislfiú, a műterem majdani örököse, Strelisky Sándor. Fényképek alapján készült festmény.

Forrás: Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár

ezért az Újépületben is raboskodott volna. E tárgyban jó szívvel irányítom a kedves olvasót a régi BUDAPEST 1980. évi júliusi számához, ahol egy idős dédunoka színes emlékezése olvasható, a közreadó tapintatos forráskritikája kíséretében. Sokáig tartotta magát az a nézet, hogy talán a nevezetes Petőfi-dagerrotípiája is az ő keze munkája lett volna. E képről ma már biztosan tudjuk, hogy a neves színész és műkedvelő fotográfus, *Egressy Gábor* vette fel néhány évvel korábban, otthonában. Meglehet viszont, hogy egy másik alkalommal mégiscsak a kamerája elé ült az ilyesmit amúgy nemigen kedvelő poéta. Fia és utóda legalábbis erről beszélt egy interjúban, amit 1922-ben adott, amikor a költő születésének centenáriumaéhoz közeledve a Petőfi Társaság kutatásba kezdett az időközben eltűnt arckép után: „Édesapám sokszor elmondotta nekünk, hogy ő negyvennyolcban lefényképezte Petőfit, még pedig ez a felvétel volt az első, melyet az akkor divatba jövő és nálunk még kipróbálatlan bőrnegatívra vett fel. Az öreg úgy mondta el, hogy 1848. március 15-én éppen a Múzeum körüti gyűlésről jött hazafelé a Bálvány utca 1. szám alatt levő ház zárt üveg folyosóján levő műtermébe, (...) mikor a ház előtt diákok seregét pillantotta meg, akik a vállukon hozták Petőfit eljenezve es dalolva. Megkérdezte, hogy mit akarnak, mire elmondották, hogy Strelisky fényképezést keresik és követelik, hogy fényképeztesse le a költőt azonnal a mai nap emlékezetére. Édesapám, aki maga is lázas lelkesedéssel hallotta Petőfi szavát, boldogan karolt bele a költőbe és úgy ment fel az egész társaság a fényírdába, mint akkor nevezték. A felvétel szépen sikerült, és úgy tudom, hogy édesapám maga vitte el Petőfinek egy pár nap múlva.”

Március idusának ezt az epizódját mások ugyan nem jegyezték fel, de az biztos, hogy Strelisky Lipót fotografálta a korszak szereplőit. Sajnos, csak másolatokban, de ismert például egy portréja *Görgei Artúrról*, és egy csoportképe is annak öt törzstisztjéről, akik Budavár visszavétele után ültek „ártatlan ágyúja” elé. Egerben őrzik az 1848. július 5-i első magyar országgyűlés pesti megnyitására szóló korabeli litográfiáról készült dagerrotípiareprodukcióját is. Nem tudhatjuk, hány hasonló veszett oda az önkényuralom éveiben, amikor a forradalom képi relikviáit rejtegették vagy megsemmisítették az azokat módszeresen üldöző hatóságok elől. Amúgy is csak néhány műves dagerrotípiája és későbbi, immár negatívról másolt színezett papírképe maradt fenn. Korai felvétele-

Strelisky Náthán: A fényképész lányai, 1866. Mögöttük műtermi fejtámasz látszik. Forrás: A család gyűjteménye

Strelisky Lipót: Társaság a műteremben, 1860-as évek
 Forrás: FSZEK Budapest Gyűjtemény

inek többsége, ahogy hazai kortársaié is, elkallódott, vagy csak újsághírből tudunk róluk.

Az ötvenes években egyik testvére, *Strelisky Náthán* is fotográfusként kereste kenyerét. 1858-ból van az első adat róla, amikor éppen elérvezették a javait, köztük „*egy nagyobb és egy kisebbszerű photographkészletet.*” De talpra állt, és előbb az Erzsébet téren majd a Három Korona (Hercegprímás) utcában dolgozott. 1864 után özvegye jegyezte a műtermet még egy évtizedig.

Lipót 1861-ben áttette székelyét a Dorottya utca 11. alá, vagyis inkább fölé, minthogy a ház padlás-terét alakították át a számára. Az ate-

Strelisky-műterem: Brázay Kálmán kereskedő és gyáros, a sósborszesz meghonosítója lányaival, 1903
 Forrás: FSZEK Budapest Gyűjtemény

Strelisky Sándor: Fedák Sári és Csortos Gyula az „Őnagysága ruhája” című darabban, 1915
 Forrás: FSZEK Budapest Gyűjtemény

lier üvegfa itt már nem udvarra, hanem a pesti kereskedelmi élet egyik forgalmas főutcájára nézett. Tetőcégtablája nyilván szembeötlött a szomszédos Tőzsde ablakaiból, amit akkor választott székelyül a Deák-párt.

1878 őszén ismét hurcolkodtak, a cég és a család is a szomszédos, 9-es számú házba költözött át. Időközben Strelisky megvett és emletráépítéssel kibővített egy házat a Hold és a Hajnal (Nagysándor József) utca sarkán. Hogy a budapesti Gründerzeit sok vállalkozójához hasonlóan csak befektetésnek szánta a bérlakásokat és üzlethelyiséget magában foglaló épületet, vagy maga is oda készült volna, nem tudjuk. Utóbbi valószínűsíti, hogy a legfelső emeletre olyan faliképeket rendelt *Lotz Károlytól*, amelyek – ahogy a Fővárosi Lapok fogalmazott – „*a photographia személyesítéseiből állanak.*” Erre a nevezetességre még *Hevesi Lajos* korabeli útikönyve is érdemesnek látta felhívni a figyelmet. A szerény homlokzatú, keskeny bérház áll ugyan ma is, de a freskóknak már a háború előtt sem volt nyoma. Furcsamód az újsütetű háziúr öt év múlva az épületet eladta. Dédunokája szerint lányai

kiházásítására kellett a pénz, de a telek-könyvi bejegyzés láttán arra is gyanakodhatunk, hogy a nagy tőzsdekrachot követő válság miatt a hitellel jócskán megterhelt ingatlantól érdekesebb volt inkább gyorsan megszabadulni.

A család lakcíme tehát a fiú, *Sándor* haláláig a Dorottya utca 9. maradt. Igaz, közben maga az épület kicserélődött. 1910. október 16-án az újságok híriül adták, hogy tűzfalai a szomszédban emelendő Magyar Általános Hitelbank alapozási munkálatai miatt életveszélyesen megrepedtek. A bérlőket az előjáróság sebtében kilakoltatta, és nemsokára új lakóház került a megrogygiant helyére. A közjáték a Strelisky-műterem forgalmát nem vetette vissza komolyabban, minthogy két héttel a riadalom után nyitották meg új, fényűző atelier-jüket a Gizella (Vörösmarty) téri Gerbeaud-ház tetején. A vendég itt „*inkább valamely főúri lak elegáns halljában, szalonjában képzelhette magát, mint egy, a nyilvánosságna szánt helyiségben.*” – lelkesedett benyomásairól a korabeli laptudósító. „*Úgy a földszinti fogadóterem, s a télkert, mint az emeleti szalon, a dohányzó s a rokokó stílben*

tartott öltözők, mind kiválóan finom ízlésről tesznek tanúságot, melyekhez párosul a nagy és kitűnően világított fölvételi terem. Van ezenkívül nagyon szép helyiség szuteriőr fölvételekre s egy igen nagy nyílt terasz, mely lehetővé teszi a szabadban való fölvételt, télen havas környezettel, nyáron egy addigra odavarázsolt kerttel.”

Idáig azonban hosszú út vezetett. Az 1867-es párizsi világiállításán és az 1871-es londoni ipari seregszemlén elnyert érmek, a császári és királyi, majd József főhercegi udvari fényképész címek mögött sok tízezernyi nagy műgonddal beállított és aprólékos technikával kivitelezett portré sorakozott. Az 1880-as években, ahogy az ifjabbik Strelisky mind nagyobb szerephez jutott apja mellett, már csak a családnevet használták cégjelzőként. Befolyásukat jelzi, hogy tagjai voltak az ezredévi kiállítás fényképezésének kizárólagossági jogát megszerző szűk szakmai szövetségnek.

ESTÉLY A PARK-KLUBBAN. — CSOPORTKÉP STRELISKYTŐL.

Strelisky-műterem: Estély a Park Klubban, 1900. Montírozott csoportkép. Forrás: Vasárnapi Ujság

Mindketten törekedtek újabb, tetszetősebb, a színtelennek és olykor túlságosan valóság-közelinek érzélt fotográfia korlátait tágító eljárásokat bevezetni. Lipót például híres volt kromotípiáiról. Ez a technika az átlagosnál több műfogást és festészeti ügyességet igényelt, és „színes”, megejtően lágy fényképeket eredményezett, egy kis térhatással. Sándor az egyedi felvételekből összemontírozott és festett terekben elrendezett sokszereplős csoportképek specialistája lett. Sorra kerültek ki műhelyéből a bálakat, színelőadásokat, élőképeket mesterségesen rekonstruáló tablók. Közülük a legismertebb a Csárdás című kompozíció. A három és félszer másfél méteres montázon a Népszínház száz művészt igazgatta el falusias életképekbe. A milenniumi tárlaton zajos sikere volt, az 1900-as párizsi világkiállításról mégis csak a harmadrangú ezüstérmét hozta el a grand prix helyett, amin *Gelléri Mór* jeles szakíró a Magyar Ipar hasábjain nem győzött eléggé felháborodni. Mai szemmel nézve ezekben az alkotásokban több a kézműves bravúr, mint a letisztult ízlés, de akkor bizonyosan képesek voltak olyan illúziókat ébreszteni, amire megvolt a fogyasztói igény. Kicsinyítve, elérhető áron is megvásárolhatók voltak, és idővel már rendszeresen meg is jelenhettek a szaporodó magazinokban is.

A sajtó gyakran tudósított az uralkodói család tagjainak a műteremmel kapcsolatos megnyilvánulásairól. Az 1885-ös Országos Általános Kiállításon például *Erzsébet* királyné részletesen megnevezte magának a Strelisky Lipót képein látható összes színésznőt. Ma már tudjuk róla, hogy módszeresen gyűjtötte a Monarchia szépasszonyainak portréit, nem kizárt tehát, hogy néhány héttel később a megbízatásából vásárolt itt *Rudolf* trónörökös fotókat a kor díváiról.

A Streliskyek a színésportrék és a színdarabok műteremben imitált jeleneteinek fotografálásában sokáig „piacvezetőnek” számítottak. Úgy mesélték, hogy az idősebbik Streliskynek mint a pesti német színház házi fótósának minden este járt két szabadjegy, fia jóformán a zsöllyék közt nőtt fel. Nem csoda, hogy első feleségét, *Béni Irmát*

is a kulisszák közül vezette az oltárhoz. Nevelt lányuk, *Ligeti Juliska* is színésznő lett. Otthonosan mozgott a bohém színészvilágban, és ahogy *Fedák Sári* írta róla, „*kitűnően tudott szépíteni*”. Mindemellett remek üzleti érzékkel nyúlt e műfajhoz. Jótékonyági bazárra ünnepelt színésznők (nyilván cégjelzéses) fényképeit adományozta. A Bob herceg forró ovációjával megünnepelt 50. előadásán sok száz aláírt Fedák-portrét osztott ki ingyen. A lapok tele voltak a sztárfotóival, a képeslap-forgalmazási jogokból is jócskán profitált. Premier idején a társulatok egy bő fél napra jelmezestül, díszletestül, öltöztetőstül beköltöztek a Gerbeaud-házba. „*A végén már vidáman konyakoznak a színháziai és az általános vidámság közepette tréfás jux-képek is készülnek, amelyek persze nem kerülnek a publikum elé.*” – árulta el a Színházi Élet olvasóinak 1917-ben *Harsányi Zsolt*.

Volt, hogy nekik kellett kivonulniuk teljes apparátussal és személyzettel. Ha kellett, alkalmi műtermet rendeztek be József főherceg palotájában, és ott fotografálták a több száz jelmezbe bújt báli vendéget. De kirendelték őket a koronás fők vadászatára vagy valamely uralkodói családtag halotti fényképezésére. Munkájukat fényképészsegédek, laboránsok, festők, retusőrök, öltöztetők és ki tudja, még hányféle alkalmazott és iparos bevonásával végezték. Sok később sikeres fényképész hirdette magát induláskor a Streliskyeknél szerzett gyakorlatával. A cég nyitott fiókot Pozsonyban és Pécsen, és egyet a Kálvin tér és Kecskeméti utca sarkán is. Bécsi társakkal alapítottak egy arcképfestészeti műintézetet a Gizella tér másik oldalán, az 1945-ben kiégett Haas-palotában.

Strelisky Lipót 1905-ben, Sándor 1923-ban halt meg. A cég ugyan névleg 1940-ig fennmaradt, de eredeti fényét elvesztette. Az apa sírja a Kozma utcai neológ zsidó temetőben van, fiát már a Kerepesi temetőben, római katolikus szertartásrend szerint helyezték örök nyugalomra. Fényképeik családoknál, gyűjteményekben, régiségboltokban és a világhálón őrzik fölmenőink arcvonásait. Mindig a legelőnyösebbeket.

A LONDON SZÁLLÓ EMLEKE

*Hölgyfutár,
1863.
augusztus
13.*

– ÚJRAGONDOLVA

A Hölgyfutár című, Pesten hetente háromszor megjelent folyóirat Hírharang rovatából az olvasók éppen 155 éve, 1863. július 16-án értesülhettek a következőkről: „F. hó 26-án nyílik meg Emmerling új szállodája a Váci úton a pályaudvar szomszédságában. Az új szálloda »London városához« lesz címezve. A közönség érdekében ohajtánók, hogy e szállodában mind az árak, mind a szolgálati személyzet a párisi s más európai hotelek szerint rendeztetnék be, s hogy végre megcáfolva legyen azon általános panasz, miszerint a pesti fogadók legdrágábbak egész Európában; a miben nagyon sok igazság van, mert nálunk nem csak a szobák méregdrágán adatnak, de a személyzet még sokszor többbe kerül mint az összes kontó, miután a cselédeknek nem lévén rendes fizetésök, egy-egy vendég elmenetelekor az egész cselédség összefut, hogy a távozótól vámot szedjen!” Négy héttel később szintén a Hölgyfutárban megjelent hirdetés arról tudósított, hogy megnyitásakor az új szállodában igencsak jutányos, napi 50, 60, 80 krajcár, 1 forint és 1 forint 50 krajcár áron lehetett szobákat kivenni, amihez még felszámolták a szobában a világításhoz elhasznált gyertyák, az esetleges fűtés és fürdő díját is.

A szálloda a Váci út és Gyár utca (ma Bajcsy-Zsilinszky út és Jókai utca) sarkán a csupán négy évvel korábban, 1859-ben épült, szerény Vasút fogadó helyén 80 szobával, étteremmel, bor- és sörházzal, színvonalas kávéházzal fogadta vendégeit. Az új, impozáns épületet a kiváló építész, *Wieser Ferenc* tervezte és kivitelezte. A romantikus stílusú, kétemeletes, kétszárnyú, középfolyosós elrendezésű szállodát hamarosan mosókönyhával, katonaszobával, istállóval és kocsiszínnel is bővítették. A Váci út túloldalán, a szállodával szemben az 1860-as évek végéig még cukorfinomító, tűzi-

fa- és épületfa-árusító telepek, gőzmalmok és vasöntöde, valamint jó néhány mocsaras, üres telek alkotta a sivár városképet. Az építető, *Emmerling Károly* azonban úgy vélte, jeles vendéglátós dinasztiájuk harmadik nemzedékét képviselő fia, *Vilmos* mégis eredményesen viheti tovább a család sikereit ezen a helyen. Pár lépésre az 1846-ban átadott Indóházról, majd az 1877-ben mai formáját elnyerő és 1891-től a Nyugati nevet viselő pályaudvartól, a London szálló hamar népszerűvé vált a megérkezés után vagy az elutazásig megszállni kívánó utasok körében.

A London számottevő konkurenciát jelentett a vasútállomáshoz eladdig legközelebbi, a Váci út és az Új (Zichy Jenő) utca sarkán 1850-ben nyílt, Páris városához címzett 48 szobás szállodának. Több mint valószínű, hogy a szomszédvár a London névadásánál is szerepet játszott: ha azt a franciák fővárosához címezték, emez legyen az akkorra már a legnagyobb világbirodalmat magukénak tudható angoloké.

Az Indóházat kezdettől fogva omnibuszjáratok kötötték össze a város más részeivel, 1866-tól pedig a Széna (Kálvin) tér és Újpest között a Váci úton végighaladó első lóvasút is útba ejtette.

Londonból az Újvilágba

Egy – viszonylag rövid ideig tartó működése okán a köztudatból elég gyorsan kikopott emlékű – másik létesítmény szintén jelentősen hozzájárulhatott ahhoz, hogy Emmerling néhány év elteltével jogosan érezhette magát úgy, mint aki a kártyában 19-re alsót húz: ez a Neue Welt, azaz Újvilág mulató volt.

Tüköry Sándor a mai Szent István körút nyomvonalán futó Tüköry-gát északi oldalán működött Király sörözője melletti hatalmas kertjében, a mai Vígszínház helyén, sörözőket üzemeltetett. A Hild József tervei nyomán emelt, majd Feszli Frigyes által kibővített, szolid izogatósnak helyt adó, népszerű sörözőt az 1860-as évek közepén bérbé adta. És ekkor szó szerint „új világ” köszöntött be. A mulató az országban egyedülálló programmal várta vendégeit: szombat esténként felléptek itt akrobaták, illuzionisták, zsonglőrök és komikusok. A francia Antoinette trágárságokkal színezett chansonette-jének köszönhetően kellően frivol volt a hangulat, amit Pest százhusz legszebb táncosnőjét felvonultató táncokkal keretezett külföldi vendégművésznőknek sikerült a végletekig fokozni. A havonta rendezett

Chlumszky hirdetése, 1896.

„débardeur” bálókra nem kellett, sőt nem is volt szabad hölgypartnert vinni. A mulató gondoskodott róla, hogy a mindössze cipőt, kesztyűt és álarcot viselő, hivatalból kedvesen készséges hölgyek mindenben megfeleljenek a férfiak igényeinek. Az Újvilágnak rövid idő alatt sikerült a tehetősebb urak köreiből odavonzania azt a közönséget, amely érdemesnek találta Bécs helyett inkább itthon elkölteni a pénzét, ezen a helyen, ami „...tánciskola, azaz bálterem, de olyan, a hová összesereglett Budapest minden kétes egzisztenciája, nő és férfi vegyesen. Ez volt az első nyilvános leánybörze Budapesten, a hol szemérmetlenül adtak, vettek.” Akár az ország távolabbi vidékeiről is érkezettek a vendégek, hiszen most már ott volt az igencsak gyors és kényelmes, áldásos vasút! Elvégre annyi üzleti és hivatali elintézendő szólította Pestre a nyugalmas, ám unalmas vidéki életbe belefáradt, költeni való pénzzel viszont bőven ellátott urakat! Az sem meglepő, hogy – amint az 100 évvel később is gyakran megesett – a vonzó hölgytársaságrt

Tüköry sörözője és sörözősarnoka, 1860-as évek.
MNM Történelmi Képcsarnok

világítással láttam el. Nyáron át az utcákra virágos terraszok, az udvaron kerthelyiség áll a közönség rendelkezésére. Konyhám és pincém jó híre kezeskedik arról, hogy vendégeimet teljes megelégedésükre szolgálhatom ki. Az utazó és a helybeli közönség kegyes pártfogásáért alázattal esedezik a London szálloda, étterem és kávéház bérlője. A »London« szálloda a Váci-körúton közvetlenül a nyugoti-pályaudvar tőszomszédságában van. Villamos összeköttetés a város minden része felé, úgy, hogy joggal mondható Budapest központjának." A szálloda, az étterem és a kávéház összes termeit és kerthelyiségét június 14-én, vasárnap nyitották meg ünnepelesen, a nagy és díszes közönséget Banda Marci remek játéka gyönyörködtette.

A Szállodások és Vendéglősök Ipartestülete is a Londonban tartotta összejöveteleit, az 1900-as évek első évtizedének budapesti cím- és lakásjegyzékeiben pedig egyes vidéki országgyűlési képviselők budapesti címeként is a London szálló szerepel (ahogy más képviselőknél más szállodák).

Kecsege és francia pezsgő

Sokan idézik, hogy „a város másik végéből is idejártak hagymás rostélyosáért, cigánypecsenyéért, kitűnő söréért”. Úgy gondolom, ez a méltatás inkább illene egy akár akkori, akár mai kiskocsmához, de nem Dökker Ferenc városzerte híres étterméhez. Egyik, 1910-ben nyomtatott étlapjuk fényesen igazolja, hogy ennél valóban nagyságrendekkel vonzóbb volt a London szálló éttermének gasztronómiai kínálata. Az ét- és itallap oldalain találunk menüt a hét minden napjára délben és este, pénteken reggel is; és természetesen van napi étlap. Ezek mellett még igen szép számmal szerepelnek à la carte fogások: előételként szolgáló hidegkonyhai készítmények, levesek, frissensültek, főzelékek, halak, saláták, „tésztanemű desszertek”, kompótok, gyümölcsök és manapság bárhol elképzelhetetlen választékban egy híján húszféle (!) sajt és túró. A vendég rendelhetett csirkét rántva, sütve és persze pörköltként vagy paprikásként is. Marhából többféle steaket és rostélyost, továbbá bárányt. A vastagabb pénztárcával érkezőket ingyencsúszok további, lenyűgözően bőséges tárháza várta. Volt libamáj, erdei szalonka, borjúlapocka tökkel, szeggy parajjal, pirított máj rizzsel, nyelv, steak tojással, sült szelet citrommal, hazai és külföldi vizekből pedig orsovai kaviár, angolna, ponty, viza, fogas, kecsege, szardínia, ajóka, makréla, hering, harcsa, tengeri sügér és languszta. Lám, igenis volt idő, amikor kaphatott ilyeneket az ember budapesti vendéglőkben. (A Bocuse d'Or szakácsolimpia 2016-ban Budapesten rendezett európai döntőjében a hazai rendezők a kecsegét választották az egyik alapanyagának, ezért is sajnálatos, hogy itthoni étteremben manapság csak elvétve bukkanhatunk erre a nemes halra.)

A London italkínálatában a borok domináltak: a balatoni, baranyai, tokaji és magyarádi fehérek, az egri, mátrai, szegszárdi (így!) és villányi vörösek, a tokaji és ruszti aszú mellett még Bordeaux-i, Rajna-vidéki, ausztriai és por-

Dökker Ferenc vendéglője a London szállodában, 1902.

Forrás: FSZEK Budapest Gyűjtemény

tói borok is bővítették az összesen több mint félszáz tételt felvonultató választékot. Gyöngyöző borokból voltak magyar és francia pezsgők, valamint olasz Asti Spumante. A borok mellé vagy akár azokat fröccsnek felspriccelni természetesen nem hiányozhatott a szikvíz sem, és ásványvizekből is igen gazdag volt a felhozatal: a közelebbi forrásokból származó margitszigeti, mohai és parádi mellett teplici a Felvidékről, borszéki Erdélyből, luhi Kárpátaljáról, rohitschi Stájerországból, giesshübli és krondorfi Csehországból, de még Apollinaris is Németország nyugati vidékéről, összesen 16-féle! Sör csakis kőbányai csapolt, rövidital viszont egy sem volt az étteremben.

Végjáték

Dökker Ferenc méltán örvendett széleskörű tiszteletnek: választmányi tagja volt a Magyar Szállodások, Vendéglősök és Korcsmárosok Országos Szövetségének, nyugdíjgyesületének és budapesti ipartestületének. Azon túl, hogy más vendéglősökhöz hasonlóan ingyen ebédet adott rászoruló diákoknak (a szegény vidéki tanárok és tanítók budapesti intézetekben tanuló gyermekeinek), vendéglősipari önállóságának 25. évfordulója alkalmából 1913-ban két szakipari alapítványt hozott létre: az egyiket a vendéglősipari tanoncotthon, a másikat pedig a létesítendő vendéglős menhely javára.

1927 októberében bekövetkezett halálával a szálloda bezárt. Az 1931. évi Kereskedelmi, Ipari és Mezőgazdasági Címtárból tudjuk, hogy az étterem az özvegy vezetésével még néhány évig fogadta vendégeit. Miután 1936-ban az addigra már teljesen elhagyatott, hulló vakolatú, leromlott állagú épület áruházzá alakítására irányuló tervek meghiúsultak, végül lebontották, és a London szálló emléke feledésbe merült. Helyén csak 1984-ben épült – a környező épületektől teljesen eltérő stílusú – áruház.

Vagyunk néhányan, akik szerint a döntéshozók átgondolhatták volna, nem érdemes-e inkább megint szállodát építeni az évtizedekig üresen álló telekre az akkoriban egyébként is jelentős szállodai kapacitáshiánnyal küszködő Budapesten. Mondjuk olyasfélét, mint a London volt. Esetleg újragondolva.

Dökker Ferenc hirdetése. Vendéglősök Lapja, 1909. 09. 20.

FORTEPAN
BUDAPEST

1929. Széll Kálmán tér, a BBTE (Budapesti Budai Torna Egylet) gyeplabda csapata. A gyeplabda fontos sport volt a két háború között, a lovaspóló egyszerűbb, kevésbé költséges változatának tekintették. Jól megfigyelhető a Széll Kálmán tér külvárosias, szinte vidékies házsora. (Buzinkay Géza adománya)

Simplicissimus Budapestje

BEVEZETÉS A KORSZERŰ SZNOB- ÉS HEDONIZMUSBA, VALAMINT AZ ALKALMAZOTT EMBERLESÉS TUDOMÁNYÁBA

Jókai Mór Hajdani hangos Budapestje

Sokunk becses olvasmánya Jókainak ez a 75 éves korában írt tárcája, amiben azt eleveníti fel, hogy miket hallott fiatalon, amikor felkerült Komáromból Pestre. Így kezdődik:

„Mikor a dél-olaszországi fővárosokat végigjárta az ember, ahol úgy kiabálnak az utcán, mintha fegyverbe szólítanák a lakosságot a hitetlenek ellen; pedig csak paprikát meg paradicsomot árulnak, s aztán visszakerül a kéjgazdó a magyar fővárosba, szinte meglepi az a csendesség, ami itthon minden utcát, piacot betakar.

Hajh, nem így volt ez a hajdani boldog időkben, amikor én Pestre fölkerültem ügyvédbojtárnak, akit még akkor jurátusnak hittak. Csak Pestről beszélhetek, Budára nem jártam. Ott csendesség volt. Annál több volt a hang Pesten. Már korán reggel hangzott a kapuban a milimári leány csengő szózata: „Káfnz a Mili, oder a gutsz Obersz.” Utána következett a homokáruló asszony erősebb hangja, mélabús akcentussal: „Káfnz Szóond!” Mert homokra nagy szükség volt akkor. Bizony nem eresztették ám be a parkettet viaszkkal, s nem kefélték fel csuszamlásra, hanem behintették a pallót tisztességesen szép apró homokkal, hogy tiszta legyen a szoba...”

Elképesztő Jókai memóriája, hányféle pesti hangra, kiabálásra emlékszik. És volt is mire emlékezni – Pestben akkor még volt valami archaikus, szinte középkorias. A kereskedelem nagy része a nyílt utcán zajlott.

Complicatus gyermek- és ifjúkora

Velem szöges ellentétben Complicatus Budán töltötte gyerekkorát és gimnazista éveit. Megmutattam neki Jókai írását és kifaggattam fiatal éveiről. Nem kellett neki kétszer mondani, szívesen kötélnek állt.

Mi a legkorábbi városi emléked?

Az, ahogy Agádról visszajövünk Budapestre, a XI. kerületi Lágymányosi utcába. Mint gyerek az egész nyarat Agárdon töltöttem, a nagyszülőknek volt ott nyaralójuk, de egy-egy ízben föl kellett jönni a nyár közepén – az nagyon furcsa volt. Este meleg volt, az utcában mindenütt nyitva voltak az ablakok, ezért kihallatszott a rádió meg az emberek beszéde,

megtelt hangokkal az utca, mindenféle fények villódtak, alig bírtam elaludni.

A legkorábbi hang?

A jeges, amikor nyáron jött a lovas kocsi-jával, és ordította, hogy „Itt a jegeeeee!”, meg az ószeres, aki azt kiabálta: „Ruhát, cipőt, tollat, varrógépet, mindent veszek!” Verklis is volt, akinek le kellett dobnia kis papírba csomagolt pénzt, a nagymama szerint azért, hogy elmenjen, nem azért, hogy tovább muzsikáljon. Az újságos rikancs, aki délután artikulatlanul kiabálta, hogy „Eestudes” – azaz Esti Budapest, így hívták a szocialista bulvárlapot, a pártbizottság lapját.

56-ra mennyire emlékszel?

Elég jól, majdnem 11 éves voltam. Október 22-én kedden délután készülődtem a másnap induló buszos osztálykirándulásra (negyedik általánosba jártam), de este re világozássá vált, hogy nem mehetek, és persze az egész kirándulás elmaradt. Ott-hon nagy ujjongás, felszabadult öröm fogadta a forradalmat, folyton a rádió körül álltunk, az Egmont-nyitány ment reggeltől-estig, hallottam Nagy Imre meg Mindszenty beszédét. Aztán november 4-e után a tankok dübörgése hallatszott az utcakövezeten a házunk előtt, az félelmetes volt. Egy napot a pincében töltöttünk az óvóhelyen: furcsa volt, hogy mindenki milyen hamar megtalálta a helyét és a létformáját ott lenni – persze, hiszen csak 12 éve volt annak, hogy az ostrom alatt heteken át itt laktak. Rezső bácsi és a felesége, idősebb gyermektelen házaspár, kártyáztak a saját pincerekeszükben, ami léckerítéssel volt elkülönítve. Mivel éjszakára elült a lövöldözés, úgy döntött a családunk, hogy visszamegyünk a IV. emeleti lakásba, de a hallban ágyasztunk a földre és csak négykézláb volt szabad járnunk a lakásban. Rettentő izgalmas volt.

Mesélte, hogy jártatok a Gellértbe ebédelni hétvégén, ahol apád, a képviselő mindig „a legjobb asztalt” kapta. Milyen volt az akkori elegancia?

Meg kell mondanom, apám már jóval a képviselősége előtt, a 40-es és 50-es években is nagy respektusnak örvendett a

Gellértben. Ismert színházi ember volt, sokáig nőtlen, szívesen evett-ivott éttermekben, a Gellértet különösen szerette: a felső, elegánsabb éttermet, és az „alsó Gellért”-ként emlegetett sörözőt is. Elegáns hely volt a Gellért, feltűnően kiritt az akkori szürkeségből.

Jártál-e külvárosban?

Igen, itt-ott. Szerettem csatangolni már 10–12 évesen, elmentem villamosokkal a végállomásig meg vissza, térképet is kaptam, azon előre megnéztem, merre menjek. Azért leginkább Budát ismertem, a Kelenföldi pályaudvar környéke akkor még nagyon külvárosias volt, ott laktak a Deák Feri bácsiék, néha vitt hozzájuk a nagymama, csirke is volt meg nyúl. Budafokra, Nagytéténybe is kimentem a HÉV-vel, hiszen onnan indult a Körtérről. Volt pénztár a tér közepén a Gombában, retúr-gyerekgjegyet lehetett venni. Aztán gimnazistaként a Közvágóhíd mellé kellett járnunk szerdánként – tanítás helyett! – úgynevezett „politechnikára”, mert a párt úgy döntött, hogy a gimnazistáknak is meg kell ismerkedniük a fizikai munkával. Egy ronda teherautó-javító üzembe voltunk beosztva, ahol nemigen tudtak velünk mit kezdeni, elfecsérelt idő volt az egész. De élménynek élmény volt, reggel 7-re kimenni a Vágóhídhöz, a nejlon-talponállók és sáros villamosok közé.

Hogyan mentél naponta a Toldyba?

A 9-es villamossal a Bertalan utcától a Batthyány térig, ott fölgyalogoltam a csarnok mellett a Franklin lépcsőn. Sokszor késtem, és amikor lihegtem fölfelé a lépcsőn, azt latolgattam, hogy olyan iskolába kéne járnom, amely gödörben helyezkedik el, hogy reggel lefelé lehessen rohanni... A 9-es sűrűn járt, de gyakran bedugult, néha három–négy 9-es is egymás mögött ácsorgott: ilyenkor a nyitott kocsiperonról leugorva előre szaladtam az eggyel előbbi villamosra, aztán a következő megállóban ugyanígy. Mikor negyedik gimnazista voltam, megindították a 86-os buszt, ez ott állt meg nálunk a sarkon, többször próbálkoztam vele, csak ez meg ritkán járt.

Verkli 1960-ban, ismeretlen helyszínén. (Fortepan / Budapest Főváros Levéltára. Levéltári jelzet: HU BFL XV.19.c.10)

Biciklivel jártál-e a városban?

Nem, erre csak erősen felnőttként, a 90-es évektől került sor. Korábban nem volt szokás – megmosolyogtak vagy megszólítottak volna, meg veszélyes is volt, hiszen az autók nem voltak felkészülve arra, hogy jöhet egy biciklis.

Mikor ittál nyilvánosan először alkoholt? Hol?

Húha. És mit értsek azon, hogy „nyilvánosan”? Étteremben talán a szüleimmel, első gimnazista koromban: ők szívesen boroztak (sört sohasem ittak), és úgy gondolták, étkezéshez egy pohárral a serdülőnek sem árthat.

Emlékszel-e később lebontott házakra, műtárgyakra: pl. Nemzeti Szalon?

Mindenekelőtt a Blaha Lujza téri Nemzeti Színházra – fölfoghatatlan gyalázat, hogy azt lebontották, ma se tudok a téren keresztülmenni úgy, hogy ne hiányozna. (A térnek is hiányzik, nem csak nekem, látszik, hogy nem tud magához térni az a tér.) És igen, a Nemzeti Szalonra az Engels (Erzsébet) téren, a Marokkó-udvar nevű bérházra a Bajcsy-Zsilinszky úton a József Attila utca és a Deák tér között, meg a bekanyarodó Westend-házra a Nyugati pályaudvar mellett. Még állt egy nagy bérpalota az Erzsébet híd feljárójánál, az Eskü út-Váci utca-Duna utca által határolt telken, amitől egyértelműbb volt, hogy a Váci utca folytatódik délre, a Csarnok felé.

Átmentél-e a Kossuth hídon?

Anyámmal nyilván, kiskoromban (1947-ben születtem), főleg míg más híd nem volt, aztán már nem, mert nem esett útba, mi Dél-Budán laktunk a Körtér közelében, nekünk a Szabadság híd volt a legközelebb, ha „bementünk Pestre” (így mondták otthon). Aztán 1957-ben le is zárták a Kossuth hidat, még évekig állt ott, jól emlékszem a látványára, a Batthyány téren két felhajtó rámpája volt (mint a Ferdinánd hídnak a Podmaniczky utcai oldalán, csak kisebbek), ezeket a 9-es villamosnak ki kellett kerülnie, ezért a vágányok ide-oda mentek a Bem rakparton. 1960-ban bontották le, még bámultam én is a bontási munkákat. Szerettem mindig a hidakat.

Hová jártál szórakozni?

Sehová, szinte. Alig voltak vendéglők, sörözők, ahol jól éreztük volna magunkat mint kamaszok. Volt Ifjúsági Park, egyszer-kétszer elmentem, de ott se éreztem jól magam. Inkább bevásároltunk és lakásokban töltöttük együtt az időt, házibulit csináltunk. Meg aztán minden bezárt korán.

Tetszett-e modern dolog?

Ó, igen, szerettem a modernséget, főleg a háború előtti (vagy ahogy otthon mondtuk: „az ostrom előtti”) modernséget, például az Árkay-féle vasbeton templomot a Városmajorban, meg a Filmfőigazgatóság épületét a Szalay utcában, a Kúriával áteltenben (bár lehet, hogy ez már az ostrom

után épült? – Igen, 1950 körül. A szerk.). A későbbiekből is örömmel szemléltem sokat: a Szervita (akkor Martinelli) téren a telefonközpontot, a „Budapest” hengerszállót a Városmajornál, a Déli pályaudvar merész dobozát. És igen, talán mindnél jobban az Erzsébet hidat: szép is volt, híd is volt. Láttam napról-napra, ahogy épül, hiszen arra jártam gimnáziumba a 9-es villamosmal, figyeltük, ahogy egymás után beemelik a pályatest darabjait, ráakasztják a kábelekre, míg végül azok szép parabolává feszülnek ki. Ott voltam az Erzsébet híd megnyitására 1964. november 20-án (úgy tudtuk, hogy november 7-én akarták átadni, a bolsevik forradalom nálunk is kötelező ünnepén, de addigra nem lett kész).

Vissza Jókaihoz, azután a mához

A hangoknak szentelt (a reggeltől este felé haladó, szépen tagolt) emlékezés ezekkel a mondatokkal fejeződik be:

Így végre elcsendesül a város, csak a dunai malmok pitléinek kelepelése s a várost körülvevő mocsarak békamillióinak brekegése tartja ébren az éjszakát, föl-fölriasztva a kaszárnyák előtt strázsáló katona jelkiáltásától, mely a város végéig elhangzik a csendes éjszakában: „Ab-lögst! Halt wer da? Patrol vorbeil!”

És most mind ennek a szép hangos világnak vége. Csend uralkodik Budapesten.

Ma megint hangosak a pesti utcák. Elsősorban a nagyszámú, ott vigadó fiatal turistától. Ennek oka egy modern áldás és átok. Ennek neve: tömegturizmus.

SOHA ANNYI PEZSGÓT

Halálra nevetető hanglemezek hat öregért

Hogy van? – Köszönöm, rosszul – kezdődik a válasz Nagy Lajos Beszélgetés a hadimilliomossal című 1917-es karcolatában az újságírói kérdésre. „– Itt van, kérem, ez a záróra. Hogy a szegényeknek nem szabad tizenegy után lumpolni, azt értem. Azoknak nincs miből. De mi közöm nekem a zárórához? Én megfizetném annak a rongyos kávéháznak vagy vendéglőnek vagy orfeumnak azt a fűtést és azt a kis világítást. Mi jogon merik azt mondani, hogy én menjek haza zárórakor? És micsoda disznóság az, hogy én csak három szobát fűthetek, mikor nekem van szellem és van szénrevalóm! Itt van ez a nagy lakás tizenöt szobából, és csak hármat szabad befűtetnem. Ez a gazság kérem, ezt írja meg! Ez az egyéni szabadság lábbal tiprása. Ez az állam zsarnoksága.”

Bizonyosra vehetjük, hogy a karcolat mondatai nem pusztán az írói képzelet szülöttei. A háború többeknek nemcsak „hadigazdagságot” hozott: a számlálatlanul ömlő koronák beléjük táplálhatták – vagy megerősítették bennük – az úrhatalomságot, a „szegények” sorsa iránti érzéketlenséget.

Az élet a háború kitörése után is „szinte” ugyanúgy ment tovább. Ugyanúgy megjelentek a lapok, ugyanazokkal az autó-, divat-, hajnövesztő- és italhirdetésekkel (igaz, kiegészítve művész- és tolokocsi-ajánlatokkal). A mozikban, színházakban bemutató bemutatót követett (igaz, volt egy „a sorból kilógó”: a városligeti Bektow Cirkusz 1914. augusztus 1-jén bejelentette, hogy „a háború miatt a cirkusz előadásai a mai naptól a további intézkedésig szünetelnek”).

A színházak, lokálok, orfeumok rövid idő alatt megtalálták az önként bevonuló vagy bevonultatott színészek, énekesek, zenészek, műszaki munkatársaik helyettesítőit, így a Színházi Élet 1915 szeptember elején már ezt írhatta: „Budapestre nem hallatszok el az ágyúszó. Ami csendes esteiken itt megüti az ember fülét, nem hasonlít a fegyverropogáshoz. A lokálokban a divatos slágerek cigánymuzsikája keveredik a pohárcoccintással, a Király-színházban a Bájós ismeretlen bájós és jól ismert melódiáit játsszák, a Vigaszínházban a Korzó szépe révén most mutat-

kozik be az új Holländer-muzsika, a Kabaréban orosz fogoly is, ágyú is akad, de színpadon és szépmuzsikaszóban, a Magyar-színházban is Galiciáról beszélnek, de Bródy Sándor szavával pompás, békés nézőtér előtt – azt lehetne mondani, hogy hegyen-völgyön lakodalom.”

Krúdy Gyula A Lumpokról című írásában (Magyarország, 1916. október 29.) másként látta-láttatta a hejehuja-jelenséget: „Soha annyi pezsgót nem ittak még Pesten, mint a háború alatt. Annyi részeg ember nem mutatkozott a városon, mint 1915–1916-ban. Még az antialkoholisták közül is sokan meginjogtak meggyőződésükben e súlyos esztendőben. Hadd folyjon patakban a bor, amikor nem érdemes élni.”

Noha az egyre súlyosabb papírhány miatt (de hát előbb-utóbb mi nem lett hiánycikk a háború éveiben?) a lapoknak általában csökkenteni kellett a terjedelmüket, néhány újságot alig nyomasztottak a megszorítások – ilyen volt például a nagy példányszámú Színházi Élet. Igaz, a színházakba tódult a közönség, és nagyon sokan megvették a lapot, amelynek hírei szerint a „hegyen-völgyön lakodalom” – ebben a valóságéletben mindenképpen – még a háború negyedik évében is tartott.

„A legnépszerűbb és mégis legfehérebb pesti orfeum, a Fővárosi orfeum intim nézőtere, meleg selyemmel borított falai – olvasható a lap 1917. évi 2. számában – tán sohasem hallottak még annyi kacagást, tapsot és ünneplést, mint a most folyó januári műsor folyamán.” Egy hónappal később, a 7. számában Gábor Andor Dollárpapa című vígjátékáról azt írja a kritikus, hogy a közönség a nyomasztó napokban is végigneveti az előadást, mert a szerző „boszorkányosan érti” a kacagatás mesteriségét. A 44. szám az Erzsébet körüli Bohém-tanya Kabaré kávéházzá bővítéséről tudósított, mert az a „zárórás, szomorú világban” szűknek bizonyult. Maga a lap is terjeszkedni tudott, erről

cinizmustól sem mentesen tájékoztatta olvasóit: „December közepétől kezdve már az Erzsébet-körút 29. szám alól folyik a Színházi Élet adminisztrálása, és míg a lap maga csak hetenkint egyszer számol be a készülő és megtörtént színházi eseményekről, azok a villamos ívlámpák, melyek december 15. után esténként kigyulladnak az új kiadóhivatal nagy kirakatai előtt, nap-nap után új eseményt fognak megvilágítani. A háború eseményeit természetesen ebben az alakban sem fogjuk nyilvántartani, a mi kirakatunkat csak a színházi vezérkarok hivatalos jelentései díszítik majd.”

A színházaknál is nagyobb közönséget vonzottak az olcsóbb, szélesebb társadalmi rétegek számára is elérhető mozik. A főváros körülbelül

Az elsősorban sósorszeszeről híressé lett Diana Kereskedelmi Részvénytársaság az elsők között hirdette kozmetikai termékeit gyerekekkel (Vasárnapi Ujság, 1918. 43. sz.)

száz mozijának napi több száz előadására akár százezren beülhettek. És még a háború legvégén is nyíltak új filmszínházak!

Több filmstúdió alakult, a régiekben és az újakban az 1918-as „csúcsévben” száznál több hosszabb-rövidebb filmet forgattak. Köztük volt a Tatárjárás című operett Kertész Mihály rendezte filmváltozata. Napjainkban persze nehéz elképzelni, hogy milyen volt egy operett némafilmen – még ha nagyobb mozikban vetítés közben zenekar szólaltatta is meg Kálmán Imre melódiáit. De siker volt, s ezt egyebekben kívül az magyarázhatta, hogy – mint a Színházi Élet kritikusa írta – „ma, amikor mindenki katona, ma valóságos felüldülés, ha egy kis békebeli katonaságról látunk valamit.”

Fogyóban a 4711. számú kölni

A Borsszem Jankó egy a háborús vereséghez már nagyon közeli számában (1918. május 19.) egy képzeletbeli – de nem valóságalap nélküli – portréban vizionálta, hogy a divatigényeket tekintve sok férfi sem maradt el a szebbik nem némelyik reprezentánsától:

„Ezeröttszáz koronás ruhákban jár, selyemharisnyát hord, amelynek színe csokorba kötött nyakkendője és szivarzsebéből leftyegő selyem zsebkendője színétől egyetlen árnyalattal sem tér el. Panaszkodik, hogy a magyar ruhakelmék durvák, hogy finom fehérműkért Csehországba kell utazni és ingeit Prágában mosatja. Borotvált képű, monoklit hord, gyalog nem látni, csak kétfogatún vagy autón, délutánonkint a Gerbeaudban ül, este a Hungáriában vagy a Margitszigeten vacsorázik, bosszús, ha csak magyar pezsgőt kap, rejtett forrásokból eredeti havannái és egyiptomi cigarettái vannak, a klubjában külön főzet valódi feketét, rengeteg sokat szenved a háborús nélkülözések miatt, főképpen azért, mert a 4711. számú kölni vizet üvegei és angol pipereszappanai már csak egy esztendőre futják.”

A fővárosi divatvilág sem sokat törődött a háborúval – igaz, hihették, hogy a fronton rendjén mennek a dolgok, hogy győzünk, hiszen csapataink mindenütt az ország határain kívül harcoltak. Sokak igénye változatlanul a békeidők lehetőségei szerint alakult. Kevesen olvashatták a Bőr és Cipő című szaklap cikkét (1917. június 22.): „A sámfá-kaptafa gyárak ez idő szerint fatalpakat gyártanak. A női cipő modellőrök katonai csizmák modellírozásával foglalkoznak. A gyárosok pedig nemigen hajlandók új divatokat publikálni, úgy gondolván, hogy a luxuscipőkre ráérnek majd a háború után. Egyébiránt a gyártási lehetőségek napról napra súlyosabban lesznek. Az anyagkészletek vége felé járnak, minden-minden a háborúhoz alkalmazkodik, csak éppen az asszonyok és lányok azok, akik nem hajlandók a fantasztikusan kiállított divatcipőről lemondani. Egész eréllyel követelik ugyanazokat a cipőket, amelyeket régebben, mondjuk, nagyon régen kaphattak ugyan, de amelyeket most már a legjobb akarattal sem tudnak készíteni a számukra.”

Krúdy már egy esztendővel korábban felfigyelt a jelenségre (Magyarország, 1916. november 12.):

„A történetíró tollára méltó a változatosság, amely Pesten a hölgyvilágon történt. Messze külvárosokból jöttek ismeretlen nők, hogy ezerkoronás ruhákat rendeljenek a boltokban, hol a régi vevők, a háborús viszonyok folytán, adósak maradtak. . . Mindent megvettek, amelyről azt hallották, hogy divat. Métermázsás nők és lengé soványok mohón kapaszkodtak az új ruhákba. Nyárutóban a versenytéren már dús prémekben jelentek meg, mert korán, »olcsón« vették a téli toalettet. A nehéz bundákban izzadva állották az enyhe napsugarat.”

És volt hová menni a téli toalettekben, mert a lóversenyélet ez idő tájt is eleven volt. Pár nappal azután, hogy Tisza István bejelentette a parlamentben a háború elvesztését, a lapok az úrlovasok kilencnapos alagi meetingjét hirdették, az újoncok akadályversenyével. Hogy ott megestek-e szabálytalanságok, csalások, nem tudni. De az bizonyos, hogy annak az évnak a júniusában a parlamentben vita robbant ki a lóversenycsalásokról. Huszár Károly képviselő emelt hangon követelte, hogy szüntessék meg a bukmékerek és a zsekék összejárásának lehetőségét és fekézzék meg a közönség nagy tétet megmozgató játékszenvedélyét. Serényi Béla földművelési miniszter jövőbeni vizsgálatot ígért, Wekerle Sándor miniszterelnök pedig – noha elismerte a játékszenvedély csillapításának fontosságát – arról beszélt, hogy a lóversenyekre közgazdasági és idegenforgalmi szempontból is szükség van. A Népszava (1918. június 13.) megerősítette a Huszár Károly interpellációjában elhangzottakat: „A turforgalma egy nap alatt nagyobb összeg, mint amennyit 50.000 magyar hadiárva és özvegy kap egy évben.”

A háborús évek keserű (vagy inkább: egyik keserű) hátországi fintora – és szinte érthetetlen jelensége – volt néhány hanglemezsiker. A szinte a vízcsepokból is folyó Wágner „hangszerkirály” több lemezt is kiadott 1918-ban. És for-

Pénzért nem, csak hat régiért lehetett hozzájutni az „Elejétől végig halálra nevettek!”-ként ajánlott új 1918-as hanglemezhöz (Vasárnapi Ujság, 1918. november 3.)

Az „elegáns téli öltözet szőrmedísszel” modellhez nem kevesebb, mint négy és háromnegyed méter 110 centiméter szélességű bársonyra, valamint 135 centiméter hosszú és 55 centi széles szőrmére volt szükség. (Tolnai Világlapja, 1918. november 16.)

galmazta azokat nem pénzért, hanem hat darab régi, használt példányért. Két különleges is volt köztük. Az egyik a népszerű fővárosi komikus, Ujvári Károly, a másikon a Magyar Színházban a Dollárpapa címszerepét játszó Gyárfás Dezső telefonbeszélgetését hallhatták a gramofontulajdonosok. Tréfás beszélgetések voltak. A sok-sok lapban számtalanszor megjelentetett hírdetések szerint „elejétől végig halálra nevettek” – 1918-at mutatott a naptár.

KULTAJÁNLO

Frida Kahlo

Remekművek a mexikóvárosi Museo Dolores Olmedóból

Magyar Nemzeti Galéria • 2018. november 4-ig

□ A 20. század egyik legmeghatározóbb női művésze, a napjainkra ikonikussá vált *Frida Kahlo* műveiből nyitott tárlatot a Szépművészeti Múzeum – Magyar Nemzeti Galéria. A kiállítás régi adósságot törleszt, hiszen a közönség már nagyon régóta várja a csak sok évvel a halála után világhírűvé vált, ám azóta is töretlen népszerűségnek örvendő mexikói művész magyarországi bemutatkozását. A Magyar Nemzeti Galéria négy hónapra ad otthont a világ legjelentősebb Frida Kahlo-gyűjteményével rendelkező mexikói múzeum, a mexikóvárosi Museo Dolores Olmedo remekműveire épülő, az életmű egészét átfogó tárlatnak.

A fiatalkorában súlyos buszbalesetet túlélő, élete során számtalan betegséggel küzdő és emiatt néha hetekre, hónapokra ágyhoz láncolt művész ecsetjével a magánya ellen is harcolt. A válogatás betekintést enged a festő szuggesztív, ámde testi és lelki gyötrelmekkel teli belső világába, valamint az általa megélt és újratemtett, mitikus valóságába. A kiállítás célja, hogy a bemutatott művekkel megidézzék Frida Kahlo életének és művészetének szervesen összefonódó, együtt lüktető egységét. A bemutatott 35 műtárgy – 26 festmény és 9 rajz – között látható néhány a művész védjegyévé vált önarcképei közül, és szerepelnek olyan jelentős művek is, mint az egyik legelső vásznonfestménye, valamint életrajzi ihletésű képek, portrék, szimbolikus tartalommal telített alkotások is.

KULTAJÁNLO

Az én Afrikám – Egy kecskeméti önkéntes orvos képei

Jakkel Anna fotókiállítása a Természettudományi Múzeumban

Magyar Természettudományi Múzeum • 2018. augusztus 20-ig

□ Az álmok megvalósulnak! A fiatalkori tervek feledésbe merültek a munka, gyerekek, szakvizsgák mellett. 56 évesen jött a lehetőség, amikor az Afrikai Magyar Egyesület önkéntes orvosokat keresett egy kongói menekülttáborba. Eljött az én időm! Azóta hatszor jártam önkéntes orvosként Afrikában.

Minden elképzelést felülmúlt a munka és a ránk váró beteg emberek hatalmas tömege. A sokkos állapot azonban hamar elmúlt, és előkerült a fotózás, mivel úgy éreztem meg kell mutatni a világnak, milyen sok segítségre váró ember és mégis mennyi szépség, szívmengető élmény várja a kiutazót.

Fotóimon a mesés tájak helyett a gyógyítás nehézségei, a természettel a létfenntartásért vívott napi küzdelem jelennek meg. A közösségek boldogsága, a barátságos emberek, a gyerekek mosolya.

Célom, a borzalmak helyett az

élhető Afrika bemutatása, mindez az Afrikai Magyar Társaság támogatásával.

Gyárfás Endre Vérmező

Szerelmező ez, gyönyörmező, csalódásmező, megbánásmező, földbe ástott fattyú mezeje, maguk veszejtő menyecskék mezeje.

Azt mondjátok, temető?

Ha van temető egyáltalán, az nem holmi földdarab, nem parcella, nem katakomba, nem úrnák rendezett glédája.

Az emlékezet a temető, agysejtjeink milliója, génjeink milliárdja.

Akit nem őriz meg, az el sincs temetve, az kárhozott lélekként bolyong felvilág és alvilág között, elfújhatja akár egy szellőcske is, nyoma vész, semmivé válik, mintha nem is lett volna.

Csakis a maga nemzésének illetve fogantatásának emlékét őrizheti mindenki, ha őrizni képes egyáltalán.

A másokét legföljebb elképzelheti.

Nem temető ez a budai rét, dehogyan is temető!

Még akkor sem az, ha mélyében csontok százezrei porladnak.

A talaj, amelyben gyökerek erednek meg, a humusz, amelyben magok, gumók, hagymák csíráznak, az iszap, amelyben mikrobák osztódnak, már hogy is lehetne a halál tárháza?!

A vér talán a halál szimbóluma? Ugyan!

A vér megalvad, elszívárog, felszárad.

A holtak már nem véreznek.

Csupán az vérzik, ami él.

Életmező.

Jiwon Woo: *Mother's hand taste*
Fotó: Hanneke Wetzler

(Szent Szájpadrás) – a futuristák előtt tiszteleg, akik az ételeket a művészet alapanyagának tekintették, és újra értelmezték az étkezéshez kapcsolódó szabályokat. Az 1931-ben Torinóban megnyílt Santopalato volt az első futurista étterem, ahol a fogások és az enteriőr is a *Marinetti* körébe tartozó művészek alkotásai voltak.

Kiállító művészek: *Bartha Gabó, Gőbolyós Luca, Fajgerné Dudás Andrea, Poór Dorottya, Szabó Eszter Ágnes, Barakonyi Szabolcs, Jiwon Woo, Trapp Dominika, Bozzai Dániel, Fátyol Viola, Lepsényi Imre, Esterházy Marcell.* A kiállítás kurátora: *Szalipszki Judit.*

A belépés díjtalan, a nyitvatartási idő alatt a Food Not Bombs Budapestnek gyűjtenek tartós élelmiszert a szervezők.

KULTAJÁNLO

Santopalato – Szent Szájpadrás Gasztruművészeti kiállítás

Koreai Kulturális Központ • 2018. július 31-ig

□ Az étel rejtett dimenzióival foglalkozik a Koreai Kulturális Központ és a Stúdió Galéria májusban nyílt rendhagyó kiállítása, amelyen hat ország húsz alkotója mutatja be, hogy az éhség csillapításán túl milyen szövvényes gazdasági, mikrobiológiai, politikai szálak fűznek minket az ételhez. Miért az otthoni koszt az igazi? Hogyan válik átpolitizálttá az anyatej? Miként lesz egy étel a személyes vagy a nemzeti identitásunk része? Ilyen és ehhez hasonló kérdésekkel foglalkozik a kiállítás, amelynek címe – Santopalato

EMLÉK-KÉP

Ráday Mihály

□ Nézegetem a BUDAPEST májusi számában a festőművész zseni, *Mednyánszky László* műtermeiről szóló írást, és tolnak elő az emlékek csóstitül. Ráadásul a nappalinkban főhelyen van egy régi fénykép, amelyen a fotós éppen a pesti műtermében örökítette meg a mindösszesen 67 évet élt, de már életében nagyon öregnek látszó mestert. Ezt a képet most szívesen közreadom.

„Mednyánszky – egy csavargó festő élete” címmel forgattunk *Szabó György* forgatókönyvéből *Szönyi G. Sándor* rendezővel televíziós mozi 1978-ban. Sikerült elérni, hogy a szokásos 16 milliméteres filmszalag helyett 35 milliméteresre dolgozhasunk, ahogy a moziba szánt játékfilmeket volt szokás forgatni, hogy filmünk képi minőségével igyekezhessünk legalább megközelíteni azt a gondosságot, látványvilágot, amit a festő tudott, hogy „felnöhessünk” hozzá legalább technikailag.

Kevés nehezebb feladat lehet egy operatőr számára, mint egy festő életét, életének helyszíneit, alkotásainak hangulatát megérteni, megtanulva, azt újra, filmszalagra megteremteni. Ráadásul ezek a helyszínek és han-

gulatok igen különbözők. Hatalmas látványú tájak, pislákoló petróleumlámpa megvilágította arcok, komor háborús viszonyok, elegáns szalonok és lerobbant, szegényes miliók. A helyszínek pedig Budapest, Bécs, meg Párizs a 19. században, a Millenniumra készülő Feszty-körkép megfestésének helyszíne a Vereckei hágónál, I. világháborús lövészárkok meg körterem Szerbiában és az olasz fronton, meg – persze – a gyerekkor világa Beckón és Nagyörben. Szlovákiában nem kaptunk forgatási engedélyt, így *Pásztor József* gyártásvezető hihetetlen szervezőképességének eredményeképpen a nagyőri várkastély Pesten megépített díszlet-teraszát teherautókon vittük át a lengyel Kárpátokba, majd azt ott felépítve elértük, hogy a jelenet háttere tökéletesen illúziót keltő legyen. A kastély parkjának meg hibátlanul megfelelt az alcsúti park, vagyis a II. világháború után széthordott klasszicista kastély megmaradt, még most, arborétumként is pompás, egykori kertje. A filmgyár főteli telepén épült filmünk számára igazi párizsi utca meg kocsmá is. Természetesen díszlet volt *Munkácsy Mihály* párizsi műterme is, ahol az akkor már nagy sikerrel dolgozó mestert felkereste a pályakezdő ifjú Mednyánszky.

Szönyi, a már nagybeteg rendező még életében azt kérte, hogy, ha a mai állami televízió megemlékezik róla a halála után, elsősorban ezt a filmjét ismételjék meg. Ez 2012 márciusában meg is történt. Újra megnéztem az akkor már 34 éves játékfilmet, amely – talán nem szerénytelenség leírni – ma is vállalható.

A pesti műterem megépítéséhez *Varga Mátyás* díszlettervezőnek, az időskorú mestert alakító *Horváth Sándor* színművész öltöztetéséhez *Mialkovszky Erzsébet* jelmezttervezőnek, s persze a sorok jegyzőjének, vagyis e film képi világa megteremtésében szép és hálás feladatot kapott operatőrnek is sok segítséget adott az itt most publikált fénykép.

RECENZIO

Bedekker a másvilágra

Zeke Gyula

Tóth Vilmos: „NEMZETI
NAGYLÉTÜNK NAGY TEMETŐJE”
A Fiumei úti sírkert és a Salgótarjáni utcai
zsidó temető adattára.
Budapest, 2018, Nemzeti Örökség Intézete,
519 o.

Kevesen vagyunk (és leszünk) olyanok, akik föl tudjuk mérni, micsoda munka van ebben a könyvben. S talán még kevesebben azok, akik nem csupán értékeljük, de a ritka szellemi csemegéknek kijáró élvezettel vesszük a kezünkbe, forgatjuk, nézegetjük és használjuk is majd. Mert olvasásról (s végképp: végigolvasásról) itt a műfaj okán eleve nem lehet szó. Vannak Tóth Vilmosnak a tárgyban ilyen, hagyományos értelemben is elolvasható könyvei, melyeket jó szívvel ajánlok a halál evilági kultúrája iránt érdeklődő olvasónak. Hiszen nagyon is jól ír ő, mondatai viszik a szemet, s szakmává szublimált halálvágya – hadd engedjek a könnyű paradoxonnak – a túl mélyen szunnyadó életkedvet is képes fölébreszteni. Magam alig ismerem embert, aki ennyire eleve elrendelten, ennyire cseppet sem látványos aprómunkával telt napok ezreit raskogtatva egymásra, s (ne felejtsem hozzátenni) ennyire tekintet nélkül erőfeszítése anyagi megbecsülésére dolgozik a művén – mert a halál sírkert-stációján való munkálkodás élete főműve, amelyet könyvekre, tanulmányokra, s kisebb szövegekre tagoltan ír meg.

E mostani vaskos, s vagy két kilós adattár úgy bővíti igen jelentősen önnön előzményeit, a Budapesti Negyed 1999-ben megjelent két kötetét (24–25. szám, A Kerepesi úti temető I–II.) és a Nagy Károly Zsolt fotós társszerzővel 2014-ben kiadott A Salgótarjáni utcai zsidó temető című munkát, hogy a legkevésbé sem teszi avulttá, s végképp nem fölöslegessé azokat. Ama múlt évezred végi úttörő munka első kötetéből ugyanis a szerző – terjedelmi és tar-

talmi okokból egyaránt helyesen (az ismétlés nem anyja semmilyen tudásnak) – nem emelte át a Kerepesi úti temető történetét mindmáig legteljesebben feldolgozó tanulmányát, az adattári rész viszont – a valahai második kötet névanyaga – jelen munkában több mint a kétszeresére nőtt. A Salgótarjáni utcai zsidó temetőt bemutató négy évvel ezelőtti kötet – az itt nagyjában megismételt adattár mellett – roppant igényes képes album is volt, szemben az itt csupán mutatóba hozott néhány felvétellel. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy jelen adattár a Kerepesi úti temető képanyaga esetében is bővülést jelent, hisz annak megismétlése helyett kizárólag új felvételekkel hozakodik elő. Az ott tágas bibliográfiai áttekintés itt válogatott összeállítássá szűkült, igaz, ki is egészült jó néhány azóta keletkezett cikkel és tanulmánnyal. Az adattár említett, bő kétszeres bővítése mellett a kötet komoly hozadéka végül az áttemettek listája.

Laikusként – s ismétlem, Tóth Vilmoshoz és egy kézen megszámálható szakmai társaihoz képest e téren valamennyien azok vagyunk – a munka két hiányosságra hívnám fel a figyelmet. (Reménybeli újranyomása alkalmával mind a kettő könnyen orvosolható lesz.) A könyv első és

hátsó belső oldalain ott találjuk a szóban (azaz írásban) forgó két temető alaprajzának vázlatát. Mindkét esetben, de kivált a Kerepesi úti temető térképén oly aprók a parcellaszámok, hogy közönséges olvasószemüveggel nem, csupán nagyító segítségével láthatók, és avval is csak erős szemmeresztés árán. Föl nem foghatom azután és végül, miként hiányozhat a szerző neve a borítóról és a könyv gerincéről. A gerincen ráadásul – amelyet a könyvtárak szabadpolcain látni fogunk – helyette a kiadó, a NEMZETI ÖRÖKSÉG INTÉZETE logója látható az iménti módon kiírt névvel. Ez így nem csupán méltánytalan a szerzővel szemben, de félrevezető is, mert a kötet fellapozása előtt a tárgyban tájékozatlan olvasó számára azt sugallja, hogy valamiféle több szerzős, intézeti kiadványról van szó, holott valójában „csak” arról, hogy az egyébként igen igényes és alapos könyvtervezői és nyomdai munka mögé álló kiadó a belső címlapra számúzta az adattár egyetlen szerzőjét, s így a benne foglaltak egyetlen jogos szellemi tulajdonosát. Ez az eljárás, ismétlem, méltánytalan és indokolhatatlan.

BUDAPEST

Lapszámaink az alábbi helyeken
vásárolhatók meg:

- **Kiadónkban** Summa Artium Nonprofit Kft., Bp., V., Honvéd utca 3., V. emelet 13., munkanapokon 9–16 óra között, Telefon: +36-1 318-3938
- **az Írók Könyvesboltjában** Bp., VI., Andrassy út 45.
- **a Budapest Antikváriumban** Bp., IX., Üllői út 11-13.
- **a FUGA Budapesti Építészeti Központban** Bp., V., Petőfi Sándor utca 5.
- **a budapesti Relay és Inmedio üzletekben**

KULTAJÁNLO

SCHNITTA 125/60/50

Kamarakiállítás Schnitta Sámuel éttermi mester születésének 125. évfordulója alkalmából

Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum • 2018. szeptember 2-ig

□ *Schnitta Sámuel* (1893–1968) nagy tekintélyű hazai és nemzetközi éttermi szakember volt. Tanulmányai után Európa nagyvárosaiban csiszolta tudását. Hazatérve a Dunapalota, majd a 2. világháború után 1948-tól 1958-ig a Margitszigeti Nagyszálló éttermi munkáját irányította. Az 1958-as Brüsszeli Világkiállítás magyar éttermét vezette. Az éttermi munkában nemzetközi iskolát teremtett. Szakiskolai tanár volt, 30 különféle szakirányú tankönyvpótló jegyzetet írt. 1965–67-ben jelent meg *Felhasználói ismeretek* című szakkönyve, amit a szakmában egyszerűen csak „a Schnitta”-ként emlegetnek mind a mai napig.

SZÍNKRITIKA

Bohózáttól tragédiáig – Az öngyilkos a Forte változatában

Zappe László

□ Kezdhetném azzal, hogy nem tudom, miért választotta *Horváth Csaba*, a nagyszerű Forte társulat vezetője új bemutatójául *Az öngyilkost*, *Nyikolaj Erdman* szovjet komédiáját, noha a darabnak van magyar változata is, *Tasnádi István* bravúros *Finitója*, alcíme szerint a Magyar zombi. Ez utóbbi minden ízében a miénk, a mi mai világunkban játszódik, a mi nyelvünkön beszél, a mi viszonyainkról szól, minden mozzanatában magunkra ismerhetünk benne. *Horváth Csaba* szándéka azonban nyilvánvalóan nem aktuális társadalomkritikai szatíra előállítás volt, hanem sokkal inkább az eredeti történetből kiolvasható mély egzisztenciális rettenet felmutatása. *Erdman* második darabja, amelyet a – feltehetően korábbi műve, *A mandátum sikerétől megrettent* – cenzúra 1930-ban betiltott, és színpadra csak Sztálin halála után, az ötvenes évek közepén kerülhetett, a maga korában a szovjet világban sokat ostorozott kispolgárt állítja a középpontba. Akit nem érdekelnek a nagy társadalmi ügyek, eszmék és eszmények, mindössze csak élni akarna. Am munkanélküli lévén, ez csaknem lehetetlen. Ráadásul felesége és anyósa is piszkálja tétlensége miatt. Képtelen ötletektől várja a megoldást, például meg akar tanulni basszusként játszani, és ki is számolja, mennyit kereshetne koncertezéssel. A hangszeret is meg tudná valahogy beszerezni, csak akkor riad meg, amikor kiderül,

hogy a tanuláshoz zongora is kellene. A cselekményt mégis a véletlen indítja be: egy kis nyugalomra vágyva, hősünk bezárkózik a vécébe, felesége és anyósa meg azt hiszik, hogy öngyilkos akar lenni, ezért segítségül hívják a szomszédot, így aztán híre megy a dolognak. A tulajdonképpeni szatíra ezután kezdődik: különféle társadalmi rétegek képviselői saját céljaik érdekében ki akarják sajátítani az öngyilkosságot. Amivel csaknem valóban öngyilkosságba is kergetik a szerencsétlent.

A Forte Társulat játéktípusa remekül illik ehhez a karikatúrisztikus történethez. A mozgásszínházi elemek, táncos mozdulatok, gesztusok gunyoros felhanggal egészítenek ki minden cselekvést, minden megszólalást. A díszlet, melynek tervezője nincs feltüntetve, tehát bizonyára a rendező leleménye, lényegében néhány oldalt álló széken kívül egy bal oldalon hátul meredő hatalmas vörös fal, amelyből vörös műanyag-szőnyeg húzódik jobbra előre. Nagyjából ennyi jelzés marad a szovjethatalomra. A székekkel azután persze játszának, össze- és szétrakva különféle terek és térjelzések alakulnak ki belőlük. Bútorokat és kellékeket is helyettesítenek, a stilizált játék humorához is sokban hozzájárulnak. *Benedek Mari* jelmezei ugyancsak jelentősen felerősítik a szereplők különféle karaktereit. A legfeltűnőbb természetesen az anyóست játszó *Pallag Márton*t kellemkedő nővé varázsoló öltözet, de

Andrássy Máté halványszürke hivatalnoki öltönye, az élelmes szomszéd szerepét adó *Kádas József* köznapi viselete, a feleséget alakító *Földeáki Nóra* lompos otthoni és akkurátus ünnepi öltözéke is éppúgy telitalálat, mint a címszereplő jellegtelenységét, kisemberi semmilyen-ségét hangsúlyozó ruházata.

A figurák színészi kidolgozása is mintaszerű. Elkerülnek a szatírajátszás valamennyi csapdáját, nem túloznak, de nem is merevednek bele az egyvonású alakok sémáiba. Éppen annyira ember-szerűek, amennyire a számukra adott helyzetekben az szükséges és lehetséges. A cselekményt valójában *Andrássy Máté* hivatalnoki buzgalma mozgatja. Körültekintő, minden részletre odafigyelő, lelkiismeretes, mondhatni formátumos bürokrata. *Pallag Márton* az anyós szerepét minden nőimitatori manír nélkül, a jellem lényegére koncentrálni játsza. *Földeáki Nóra* pontosan adagolja a férje iránt teljesen közömbös feleség érzéketlenségét, *Krisztik Csaba* pópája, *Hevesi László* e. h. túlbuzgó ifjúkommunistája, *Ökrös Csaba* zenésze ugyancsak remekül megtalálja helyét az előadásban.

A címszerepre *Fehér László* már alkattával is a lehető legjobb, de átgondolt, minden részletében kidolgozott játékkal nagyon sokat hozzá is az ad előadáshoz. Valamiféle konok akaratossággal dúsítja fel a jelentéktelenséget. Ezzel tragikussá emeli az alapjában bohózáti történetet.

A KICSAPOTT HADAPRÓD

Névjegy: Miroslav Krleža
Ludovika tér.

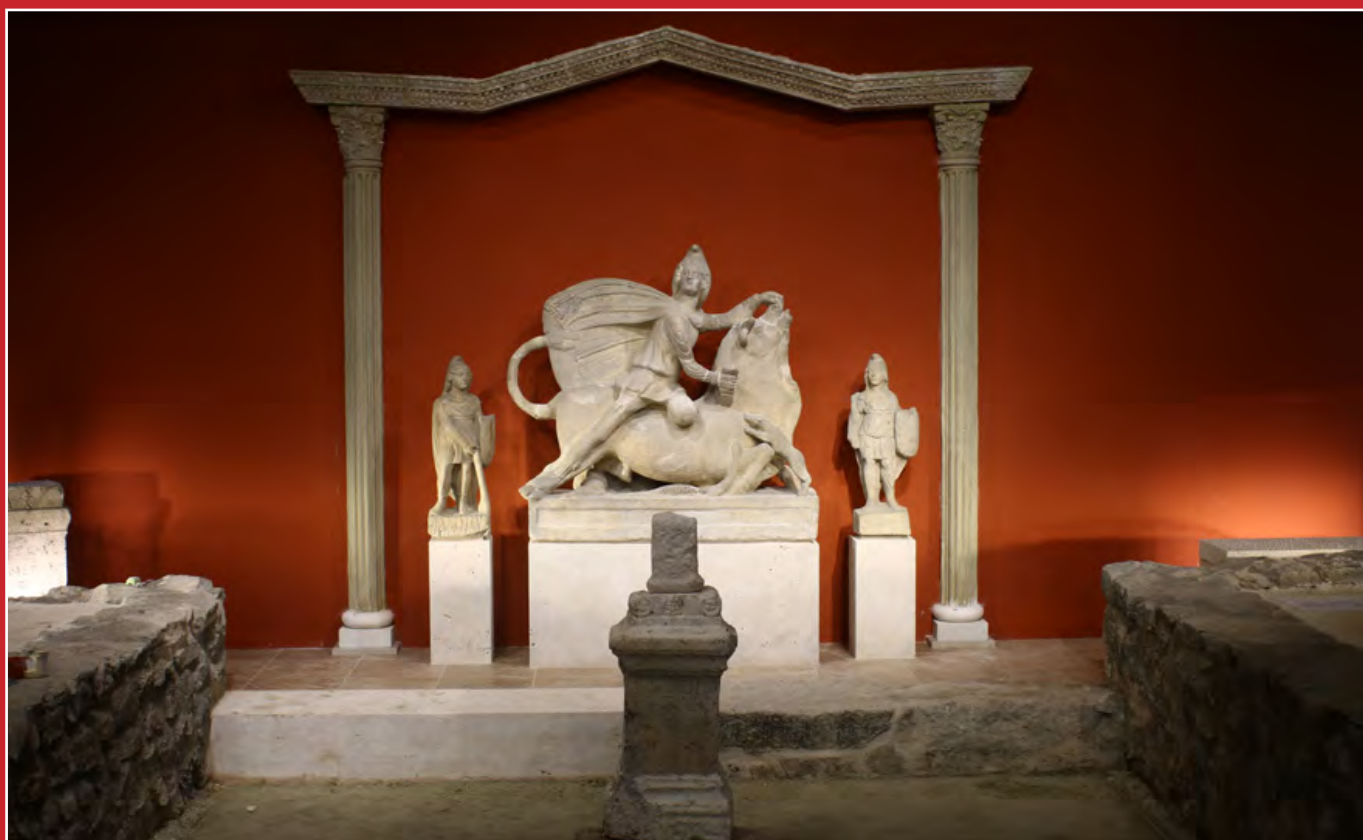
Alkotó: Marija Ujević-Galetović.
Felállítva: 2011.

Nem tudom, kinek jutott eszébe *Miroslav Krleža* szobrát a Ludovika előtt felállítani, ráadásul éppen akkor, amikor a sok vihart

látott épület kezdte visszanyerni régi fényét (ez nem lesz jó, írjuk inkább úgy, hogy fényt kapott), s a Nemzeti Közszolgálati Egyetem telepedett meg a falai között,

hogy méltó kereteket adjon a honi államapparátus-képző és erőszak-szervező intézetnek. Nem tudom, hogy aki ezt a döntést hozta, tudta-e, hogy Krleža Frigyes (ahogy a korabeli hivatalos iratokban nevezték) úgy utálta a katonai akadémiát, mint *Petőfi* a kukoricagölgödint, s hogy a negyedik félév elvégzése után meg is szökött onnan, hogy beálljon a szerb hadseregbe, a Monarchia ellen harcolandó. (Más kérdés, hogy a szerbek spionnak tartották, s előbb leültették, majd kitoloncolták.) Pesten vizsgálat indult ellene, és még egészen jól megúszta a kalandot a kicsapatással és lefokozással. Egy szó mint száz, nem ő volt a Ludovika Akadémia legkiválóbb kadétja, bár, igaz, egyike a leghíresebbeknek. (Lásd még erre a dallamra *József Attila* szobrát a szegedi egyetem előtt anno: igaz, ma már nem JATE-nak hívják az intézményt.) Attól tartok, hogy a döntéshozók csak az első három sorát olvasták el a Krleža-életrajznak, s annyit tudnak róla, hogy tényleg oda járt – ha tovább olvasnak, kerülhetett volna a szobor az egykori Belvárosi Kávéház elé is, hiszen ott többször üldögélt hősünk kalandos élete során, mint a katonatiszt-képző padsoraiban. De persze az is lehet, hogy csak azért állították fel az Üllői út oldalában, mert ott volt hely. Az eseményre egyébként 2011-ben, Krleža halálának harmincadik évfordulóján került sor, s a szobor a horvát nemzet ajándéka volt a magyarnak, hálából azért a sok segítségért, melyet népünk és kormányunk nyújtott déli szomszédunknak az Európai Unióhoz való csatlakozás rögös útján. Szépgesztes, és semmit sem von le belőle az a tény, hogy csupán egy zágrábi szobor másolatáról van

szó, melyet 2004-ben avattak fel az író háza előtti téren. (Sőt, sőt, a másolat másolatának másolatáról, hiszen a zágrábi mű egy-egy példányát felállították már Eszéken és Abbáziában is, a pesti tehát már a negyedik példány: az ember szinte Firenzében érzi magát, ahol, bármerre nézzen is, szembejön vele egy Dávid-szobor, vállán a parittyával. De hát, vallják a horvátok, Krležából sosem elég. (És ha már belemelegedtünk ebbe a zárójelbe, ideiktatom *Dalos György* egykori anekdotájának kivonatát is, miszerint 1967-ben, a Nagy Októberi Forradalom ötvenedik évfordulója tiszteletére minden szocialista ország munkásmozgalmi múzeuma megkapta *Lenin* eredeti zakóját, melyet az eszer merénylő golyója lyukasztott át.) De lépünk túl végre a helyszín okozta sokkon, és vizsgáljuk meg a szobrot magát. *Marija Ujević-Galetović*, az alkotó úgy nyilatkozott a két és fél méter magas fekete kőműről, hogy a maga részéről „elhagyatott szkeptikusnak” kívánta ábrázolni a művészt, és a magunk részéről úgy látjuk, hogy ez sikerült is. Ujević-Galetović kezén Krleža nemcsak a legnagyobb, de egyben a legszélesebb horvát íróvá válik, és jobban hasonlít egy szomorú, öreg bagolyhoz, mint a jó kedélyű, életszerető világpolgárhoz, aki persze kegyetlen gúnyal ostromozta azt a világot, melynek a Ludovika az egyik szimbóluma volt. Nálam nagyobb barátja nincs a művészi szabadságnak, és magam is amondó vagyok, hogy a huszonegyedik század emberábrázolásának másnak kell lennie, mint a tizenkilencediknek, és azt is elismerem, hogy ezt a szabálytalan életművet alkotó, műfajokon és világlátásokon keresztülszáguldó író nem könnyű egyetlen alakban megformálni, de annyi kritikai megjegyzést azért megengedek magamnak, hogy talán nem a (keresztirányú) terjedelem kihangsúlyozása volna a legfontosabb. Igaz, ennél nagyobb bajunk sose legyen.

SYMPHORUS MITHRAEUM – MITHRAS SZENTÉLY ÚJ ÁLLANDÓ KIÁLLÍTÁSÉPÜLET A ROMKERTBEN BTM AQUINCUMI MÚZEUM

1031 Budapest, Szentendrei út 135.

www.aquincum.hu | aquincum@aquincum.hu | telefon: 06-1 430-1081
facebook: @Aquincum.Museum | instagram: @aquincummuseum

480 Ft

MENTION HONORABLE

STRELISKY L.

FENYKÉPÉSZ, Dorotyautcza II sz. PHOTOGRAPH, Dorotheagasse N° II.

PESTEN.

Fotó: FSZEK Budapest Gyűjtemény

9 771785 590000 18007